

Drs. F.J. Heunks

FAKTOREN, DIE VAN INVLOED ZIJN OP HET IN DE LANDBOUW
GAAN WERKEN VAN BOERENZOONS

Literatuurstudie

L6
35
A

Studies
No. 35

Februari 1966

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
WOORD VOORAF	5
INLEIDING	7
HOOFDSTUK I HET BEROEPSKEUZEPROCÉS	8
HOOFDSTUK II DE AANLEG VAN DE ZOON	11
HOOFDSTUK III DE INVLOED VAN MILIEU EN GEZIN	14
HOOFDSTUK IV DE OMSTANDIGHEDEN	25
HOOFDSTUK V ONDERZOEK NAAR DE BEROEPSKEUZE VAN BOERENZOONS IN NOORDBRABANT EN FRIESLAND	34
SAMENVATTING	40
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	43

WOORD VOORAF

In de economisch ontwikkelde landen is het aantal beroepspersonen in de landbouw de laatste jaren niet alleen relatief - namelijk t.o.v. de gehele beroepsbevolking - maar ook absoluut verminderd. Vooral na de Tweede Wereldoorlog is ook in Nederland de afvloeiing uit de landbouw een belangrijk economisch en sociaal verschijnsel geworden. In de crisis- en oorlogsjaren was de normale afvloeiing gestagneerd, waardoor het "overschot" aan potentiële bedrijfsopvolgers bijzonder groot werd. Het industriespreadingsbeleid van kort na de oorlog af betekende voor dit probleem een aanmerkelijke verlichting. In de jaren vijftig ging een steeds groter deel van de boerenzoons buiten de landbouw werken.

Behalve ten aanzien van de grotere bedrijven, kan men thans zeggen dat er zeker niet meer zoons in de landbouw meewerken, dan er bedrijven voor opvolging vrijkomen. Dit bleek onder meer uit enkele onderzoeken van het L.E.I., in 1962 en 1963 in Noordbrabant en in de drie noordelijke provincies.

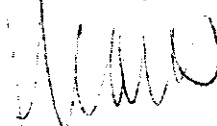
De opvolging is nu veel meer een kwalitatief dan een kwantitatief probleem geworden. Het blijft immers de vraag of de zoons die wel in de landbouw gaan, ook inderdaad geschikt zijn om boer te worden en of hun beroepskeuze op een juiste wijze heeft plaatsgehad. Er bestaat namelijk het gevaar, dat de ouders toch minstens een van hun zoons boer willen laten worden, zonder alle aspecten van deze beroepskeuze voldoende in overweging te nemen.

Deze van diverse zijden gestelde vragen hebben geleid tot een vervolg op het boerenzoonsonderzoek. Hierin wordt getracht een inzicht te verkrijgen in het geheel van factoren die momenteel bepalen of een boerenzoon het boerenberoep kiest of een ander beroep. Ter voorbereiding van dit onderzoek is eerst de literatuur over beroepskeuze bestudeerd. De in deze literatuur genoemde factoren die van invloed kunnen zijn op de beroepskeuze, zullen in het eigenlijke onderzoek worden geverifieerd.

Deze literatuurstudie is reeds in zoverre vruchtbaar geweest dat de onderzoekers daardoor op het spoor zijn geraakt van vele mogelijke achtergronden van de beroepskeuze. Terwijl het eigenlijke onderzoek, dat voornamelijk een analyse is van enquêtegegevens, nog in volle gang is, leveren de resultaten van de literatuurstudie echter reeds enig inzicht in het geheel van eigenschappen, invloeden en omstandigheden, welke bepalen of een boerenzoon het beroep van boer of een ander beroep kiest. Het leek daarom nuttig reeds nu deze voorstudie te publiceren, daar zij wellicht een bijdrage kan leveren tot de discussie over, en het inzicht in het veelzijdige beroepskeuzevraagstuk van de boerenzoons.

Het onderzoek is verricht door drs. F.J. Heunks van de afdeling Streekonderzoek.

De directeur,

(Dr. A. Maris)

's-Gravenhage, februari 1966

INLEIDING

De bestudeerde literatuur over beroepskeuze valt uiteen in drie categorieën. In de eerste plaats die welke betrekking heeft op de beroepskeuze in het algemeen. Verder de literatuur welke speciaal de beroepskeuze van boerenzoons en eventueel andere agrarische jongeren betreft. Tenslotte nog de literatuur die betrekking heeft op de beroepskeuze van boerenzoons in de beide te onderzoeken gebieden, Noordbrabant en Friesland.

De indeling van deze studie sluit in grote lijn op deze onderscheidingen aan. In hoofdstuk I wordt het dynamisch karakter van de beroepskeuze besproken. In het beroepskeuzeproces wordt namelijk geleidelijk aan de definitieve keuze uitgekristalliseerd. In de hoofdstukken II tot en met IV komen drie hoofdfactoren aan de orde, die volgens de literatuur gezamenlijk de beroepskeuze bepalen. Dit zijn achtereenvolgens de aanleg van de zoon, de invloed van gezin en milieu en tenslotte de omstandigheden. In de eerste plaats in het algemeen en bovendien toegespitst op de beroepskeuze en met name het al-of-niet-boer-worden van de boerenzoon. In hoofdstuk V wordt gesproken over de beroepskeuze van boerenzoons in Noordbrabant en Friesland. Eerstens naar aanleiding van de reeds beëindigde kwantitatieve onderzoekfase en daarna aan de hand van de terreinverkenningen van N.H.H. Addens. Tenslotte wordt zeer in het kort een samenvatting gegeven van de naar voren gebrachte mogelijkheden. Hierin vindt men dus eigenlijk een kort overzicht van de vele verschillende factoren die het al-of-niet-boer-worden kunnen bepalen. Deze mogelijke factoren fungeren ook als hypothesen welke door onderzoek (tweede fase van het boerenzoonsonderzoek) geverifieerd dienen te worden.

Zoals in het woord vooraf is gesteld heeft deze literatuurstudie ook in het algemeen een dubbele functie. Zowel voorbereiding van de tweede fase van het boerenzoonsonderzoek, als verkrijging van een globaal inzicht dat op zichzelf al nuttig is, werd er mee beoogd. In de navolgende bladzijden bemerkt men dit op verschillende wijzen. In de eerste plaats wordt getracht de stof toe te splitsen op het al-of-niet-boer-worden van boerenzoons, maar tegelijk een inzicht te verzamelen omtrent de gehele beroepskeuze. In de tweede plaats vindt men in het vijfde hoofdstuk materiaal en inzichten, welke specifiek gelden voor de te onderzoeken gebieden, maar tegelijkertijd ook in meer algemene zin interessant kunnen zijn. Tenslotte worden in de samenvatting de conclusies geformuleerd als afzonderlijke stellingen, die men echter tegelijk en vooral moet beschouwen als vooronderstellingen die in de tweede fase van het boerenzoonsonderzoek geverifieerd zullen worden.

HOOFDSTUK I

HET BEROEPSKEUZEPROCES

Het kiezen van een beroep is niet een daad die op een zeker moment wordt gesteld, maar een jarenlang proces waarin geleidelijk aan het beroep dat men zal gaan uitoefenen wordt bepaald. Door het langdurig samenspel van geschiktheden, wenselijkheden en mogelijkheden worden bepaalde beroepen steeds onwaarschijnlijker en andere steeds waarschijnlijker. Dit proces heeft vaak ongemerkt plaats, zodat het de schijn kan hebben dat toch nog vrij plotseling een beslissing genomen wordt, maar dat is dan niet veel meer dan het ontdekken van de richting waar men intussen naar toe gegroeid is. Alleen ten aanzien van de langst overgebleven alternatieven moet dan eventueel de knoop nog bewust ontward of doorgehakt worden.

Aan dit beroepskeuzeproces is eigenlijk pas grote aandacht besteed sinds Ginzberg 1) er zijn bekend geworden boek over schreef. Hij onderscheidde drie stadia in het beroepskeuzeproces. Het kind doorloopt eerst de periode van fantasie en van de wens volwassen te zijn. Na ongeveer het elfde levensjaar begint de periode van zoeken en tasten. Geleidelijk aan baseert het kind daarin zijn keuze minder sterk op zijn interessen en steeds meer op zijn capaciteiten en de hem omringende waarden. Tenslotte geraakt het in het stadium van de realistische keuze, waarin het kind het een en ander probeert en tot een bepaalde uitgekristalliseerde en gespecialiseerde keuze komt.

Aldus de theorie van Ginzberg. Velen hebben Ginzberg nagevolgd, geverifieerd, aangevuld en bekritiseerd. Super 2) ziet eveneens een aantal perioden in het proces. Na een periode van groei volgt er een van verkenning waarin via een fantasiefase en enig zoeken en tasten de realiteit geleidelijk aan meer in acht wordt genomen. Tenslotte heeft, na een of meer pogingen, de consolidatie of zelfbestemming plaats. De indeling van Super is dus iets anders dan de vorige, maar behelst dezelfde elkaar opvolgende elementen van fantasie, zoeken en tasten en reële keuze. Door toevoeging van de eerste periode van groei en na de beroepskeuze de perioden van instandhouding en neergang breidt hij het proces eigenlijk uit tot wat men het beroepslevenproces kan noemen (zelf noemt hij het "career-pattern"), dat praktisch het gehele leven bestrijkt.

Anderen zien af van het aanduiden van duidelijk omschreven perioden, daar deze elkaar in feite sterk overlappen. Zij onderscheiden twee componenten, namelijk de component van spel en fantasie en de sociale component. Snijders 3) stelt het als volgt: "Iedere jongen en elk meisje denkt over de toekomst. Meestentijds is dit maar een vraag gedroom, een spel met meerdere mogelijkheden of een weinig bestemde zorgelijkheid.

1) Ginzberg, E.e.a. "Occupational choice", New York, 1946.

2) Slocum, W.L. "Some sociological aspects of occupational choice", in The American Journal of Economics and Sociology, 1959, pag. 141.

3) Snijders, J.Th. "Jeugd, School en Beroep", Haarlem, 1960. pag. 42 en 44.

Maar in de loop van de ontwikkelingsjaren kristalliseert zich dit proces nu en dan tot een duidelijk en formuleerbaar idee van wat men wel en niet wil worden, de beroepskeuze. In het algemeen gesproken gaan de beroepswensen pas na de lagere school langzamerhand over van het fantaserende naar een meer realistisch stadium, enerzijds onder invloed van de puberteit, anderzijds door de noodzaak van de schoolkeuze".

Snijders sluit daarmee aan bij wat Lazarsfeld 1) reeds tientallen jaren geleden uiteenzette. Deze ziet het beroepskeuzeproces als een onderdeel van de ontwikkeling van de visie van het kind op zijn buitenwereld. In de houding van het kind tot die wereld krijgt het beroep geleidelijk aan een grotere en andere plaats. Eerst wil het kind slechts spelen, maar steeds meer wil het zich op meer volwassen wijze uitdrukken in die wereld, steeds meer wil het die wereld "gestalten" ofwel werkelijke vorm geven. "Und die verschiedenen Abwandlungen, die der Berufswunsch von Alter zu Alter und von Person zu Person annimmt, sind nichts anderes als Variationen der Richtung und der Intensität, in der diese Gestaltung gewünscht wird. So ist der Berufsplan der Jugendlichen im Moment der Berufsergreifung wirklich die letzte Phase der Entwicklung von Spiel zur Arbeit". 2)

De ontwikkeling van de beroepswensen duurt niet alleen lange tijd, maar bestaat bovendien uit een aantal dimensies. Het is dus geen eenvormig proces maar een kluwen van processen. Wiegersma 3) citeert met instemming de door Super onderscheiden 5 dimensies: "Deze dimensies zijn: 1. een toenemende mate van gerichtheid op het beroepskeuze probleem; 2. beschikking over een toenemende hoeveelheid informatie en in samenhang daarmee een meer omvattende en meer gedetailleerde toekomstplanning; 3. toenemende onderlinge samenhang van de beroepswensen; 4. het kristalliseren van eigenschappen, die relevant zijn voor de geprefereerde beroepen; 5. toenemende rationaliteit van de voorkeur".

Het kind houdt zich dus in de loop der jaren steeds meer bezig met het probleem, weet er ook steeds meer van, bekijkt het steeds samenhangender en rationeler en begint zich zelfs de nodige eigenschappen intussen reeds eigen te maken. De beroepswensen van het kind verkrijgen dus in de loop van de ontwikkeling steeds meer het karakter van een compromis, dat vervolgens steeds verschuift en verandert naarmate bepaalde interne of externe factoren groter of geringer van betekenis worden. Vooral tegen het moment van de feitelijke beroepskeuze worden de beroepswensen geconfronteerd met de beperktheden van de capaciteiten, de sociale invloeden en de economische omstandigheden en mogelijkheden. Vooral in de laatste fase wordt de beroepskeuze dus een compromis tussen interne en externe factoren.

De tot nu toe besproken auteurs waren allen psychologen. In hun kring is ook het eerst grote aandacht besteed aan het beroepskeuzeproces. Doch ook uit sociologische hoek is hierover intussen het een en ander te berde gebracht. Waar de psycholoog uitgaat van het individu en de factoren die het beroepskeuzeproces voeden slechts onderscheidt in interne en externe, daar vindt de socioloog het noodzakelijk de externe factoren nader te differentiëren en bovendien de scheiding tussen interne en externe factoren te relativeren.

1) Lazarsfeld, P.F. e.a.: "Jugend und Beruf", Jena, 1931.

2) Idem, pag. 44.

3) Wiegersma, S.: "Psychologie der Beroepskeuze", Utrecht, 1961, pag. 190.

Met name In 't Veld-Langeveld 1) heeft kortelings dienaangaande vrij scherp stelling genomen. Zij ziet het beroepskeuzeproces als een proces van oriëntering op het arbeidsbestel. Deze oriëntatie heeft veel meer het karakter van een toegroei naar een plaats in een milieu door het zich eigen maken van motieven, waarden, normen, attitudes en gewoonten van dat milieu dan van een voortdurende botsing met objectieve hinderpalen. Deze laatste zijn er wel maar komen vaak niet eens aan de orde, daar de invloed van het sociale milieu op het kind deze confrontatie reeds voor is en overbodig maakt.

De externe factoren zijn dus vooral sociale factoren en als zodanig reeds niet meer strikt extern. Vraag en aanbod op de arbeidsmarkt zijn op een gegeven moment als feiten echte externe factoren. De invloed van vader, moeder, vrienden, onderwijzer en andere personen uit de naaste sociale omgeving zijn echter meer eigen dan vreemd. Intern en extern vervloeien hier eigenlijk in elkaar. Wat het kind als zijn eigen ambitie ziet is voor een deel door hem overgenomen van zijn omgeving.

Het beroepskeuzeproces is volgens In 't Veld-Langeveld eigenlijk een onderdeel van het socialisatieproces, met andere woorden van het ingroeien in bepaalde sociale systemen, zoals gezin, school en arbeidsbestel. "De invloed die vanuit de verschillende controlesystemen op de jonge mens werken worden verinnerlijkt en verwerkt in verband met zijn aangeboren dispositie en mogelijkheden. In een hechte relatie en een veelvuldige wisselwerking met personen die in deze systemen rollen bezitten maakt het kind zich hun motieven, waarden enz. eigen. Het is geen kwestie van uiterlijke aanpassing aan de omgeving; het kind maakt de omgeving als het ware tot deel van de eigen persoonlijkheid".2)

Het beroepskeuzeproces is dus enerzijds een proces van zelf-expressie, in zoverre de aanleg van het kind door confrontatie met externe feiten geleidelijk aan wordt toegespitst op en uitmondt in het tenslotte gekozen beroep. Anderzijds is het een socialisatieproces, in zoverre het kind onder invloed van zijn sociale omgeving geleidelijk aan een bepaalde beroepspositie bereikt die min of meer harmoniceert met de opvattingen van deze sociale omgeving. Het schijnt dus dat door een jarenlang samenspel van de persoon van het kind, de invloed van zijn sociale omgeving en de objectieve mogelijkheden het kind uiteindelijk zijn beroep bereikt. Deze drie hoofdfactoren zullen wij thans in de genoemde volgorde meer gedetailleerd gaan beschouwen.

1) In 't Veld-Langeveld, H.M. "Arbeidsvoorziening en beroepskeuze", Utrecht, 1964

2) Idem, pag. 16.

HOOFDSTUK II

DE AANLEG VAN DE ZOON

De lichamelijke capaciteiten van de zoon zijn in een aantal gevallen mede van betekenis voor zijn beroepskeuze. In beroepen waar men lichame-lijk moet weten aan te pakken, zoals ook in de agrarische beroepen het geval is, kunnen zoons met een zwakke constitutie of een zwakke gezond-heid niet terecht. Ook jongens met een afkeer van fysieke activiteiten en inspanning kunnen beter de agrarische beroepen vermijden.

De psychische neigingen en behoeften hebben waarschijnlijk een wat grotere betekenis voor de beroepskeuze. De psycho-analytische school in de psychologie is steeds zeer pretentieus geweest en dit zelfs in tweeër-lei zin. Niet alleen zouden de diepte-psychologische factoren volgens velen alles bepalend zijn in het leven, doch tevens hun oorsprong reeds vinden in de vroegste jaren van de jeugd. Daarom stellen wij deze factoren als eerste aan de orde. Meadow 1) is een van hun pleitbezorgers. Hij meent dat hieraan te weinig aandacht is besteed in het kader van het onderzoek van de beroepskeuze en stelt "that the findings of psycho-analysis may prove helpful in deriving a theory". Wiegersma 2) komt echter na een bespreking van de pogingen die in deze richting zijn gedaan, tot een negatieve conclusie. "Ten aanzien van al deze verklaringspogingen moet voorlopig enige scepsis in acht worden genomen". Wel meent hij "dat in een aantal gevallen het streven naar bevrediging van verdrongen affectieve behoeften een belangrijke richting gevende invloed op de beroepskeuze kan hebben. Tot dusver is echter niet aangetoond dat dit ook voor de beroepskeuze van de gemiddelde mens geldt".

Wel is men er algemeen van overtuigd dat de persoonlijke neigingen en behoeften van grote betekenis zijn. Niet bij ieder zijn deze even sterk of even duidelijk aanwezig en ook niet altijd krijgen ze de gelegenheid zich te manifesteren of tot gelding te brengen. De kans is echter groot dat deze persoonlijke neigingen en behoeften een achtergrond vormen voor de beroepskeuze.

Hiertoe moeten gerekend worden de liefhebberijen, de materiaal-affiniteiten, de vitale neigingen, de egotische en de sociale en supra-sociale neigingen. De liefhebberijen dienen zeker enige aandacht te krijgen. Er wordt echter gemakkelijk teveel gewicht aan gehecht. Liefhebberijen liggen psychologisch meestal niet diep verankerd, met uitzondering van de interesse voor knutselen en techniek en die voor intellectuele activiteit. Op deze uitzonderingen na vormen zij slechts oppervlakkige belangstellingen, welke gemakkelijk wisselen of verdwijnen. Materiaalaffiniteiten zijn soms eveneens een wezenlijke factor in de beroepskeuze al is de betekenis ervan slechts van richting gevende aard binnen de technische en ambachtelijke beroepen. Deze factor is bovendien moeilijk vast te stellen. 3)

Van de vitale neigingen is de belangrijkste de behoefte aan zelfont-plooiing. "De expansieve mens krijgt uiteraard zijn beste kansen in een werk-omgeving die organisatorisch niet zeer scherp gestructureerd is ..." 4)

- 1) Meadow, L., "Toward a theory of vocational choice", in Journal of Counseling Psychology, Vol. 2, No. 2, 1955, pag. 112.
- 2) Wiegersma, S. "Psychologie der Beroepskeuze", Utrecht, 1961 pag. 152 en 154.
- 3) Wiegersma, S. "De betekenis van belangstelling en motivering van de beroepskeuze" in Tijdschrift voor studie en beroepsoriëntering, 4, 1959.
- 4) Idem.

Wat betreft de egotische neigingen, moet hier vooral genoemd worden de egocentriciteit. Deze kan een belangrijke negatieve werking uitoefenen daar namelijk deze zelfbetrokkenheid vooral leidt naar beroepen waarin hulp en belangstelling voor anderen geen grote rol speelt. Andere egotische neigingen, die echter in tegenstelling tot de egocentriciteit tot allerlei beroepen kunnen leiden, zijn de materialistische neigingen en de geldingsdrang.

De tegenhanger van de egotische neigingen vormen de sociale neigingen en suprasociale neigingen, waarvan de eerste op de hulp aan en het contact met anderen gericht zijn en de laatste op een objectieve humane waarde (zoals godsdienst, kunst en wetenschap).

In aansluiting op het bovenstaande kan over de agrarische beroepskeuze het volgende geresumeerd worden. Burchinal vermeldt in een samenvatting 1) van een aantal desbetreffende Amerikaanse onderzoeken dat boerenzoons die de landbouw verlaten betrekkelijk veel behoefte hebben in hun beroep te werken met mensen en ideeën, terwijl degenen die in de landbouw blijven liever zouden omgaan met machines en werktuigen. Afvloeiende boerenzoons zouden ook een ruimere interesse hebben, meer in staat zijn veranderingen in levenswijze te accepteren, een grotere onafhankelijkheid, een groter zelfvertrouwen en een grotere emotionele stabiliteit bewitten.

Wij vragen ons echter af of deze psychische eigenschappen oorspronkelijk zo duidelijk bij de afvloeiende boerenzoons te onderkennen waren. Zij kunnen het gevolg zijn van een verschil in positie in het gezin. Jongens waarvan de ouders graag hebben dat zij het boerenbedrijf overnemen en dit min of meer geaccepteerd hebben, staan vaak in een veel afhankelijker positie, door het thuis meewerken, het ontvangen van zakgeld en de bedrijfsopvoeding, dan jongens die bestemd zijn om af te vloeien uit de landbouw. Haller 2) die de voornaamste basis vormt voor deze uitspraken van Burchinal, neemt zelf dat inderdaad als een van de oorzaken van afvloeiing genoemd kan worden "the development of an unusually well-controlled, independent and inquisitive personality", maar "probably as a consequence of early training".

Wij zien hier dat het socialisatieproces reeds op jonge leeftijd de beroepskeuze mede kan bepalen en dat bepaalde karaktertrekken niet steeds oorspronkelijk zijn. Strauss 3) sluit zich hier eveneens, in een artikel dat een samenvatting van een aantal Amerikaanse onderzoeken beoogt te geven, zeer sterk bij aan. "The farm choice boys, with their history of greater dependence on their parents, tended to have traits known to be associated with dependency: shyness, lack of self-sufficiency, and lack of self-control".

Wij krijgen aldus de indruk dat vooral de meer expansieve karakters afvloeien terwijl de behoudzuchtigen in de landbouw blijven. Veel van dit karakterverschil zal echter wellicht door de ouders aangeleerd worden, in overeenstemming met de voorlopige plannen die zij met hun zoons hebben. Het is niet onwaarschijnlijk dat het een ander ook van toepassing is op de Nederlandse verhoudingen.

- 1) Burchinal L.G.: "Career choices of rural youth in a changing society", Minnesota, 1962, pag. 21 t/m 23.
- 2) Haller, A.O. "The occupational achievement process of farm-reared youth in urban-industrial society" in Rural Sociology, 1960, pag. 330.
- 3) Strauss, I.A. "Societal needs and personal characteristics in the choice of farm, blue collar, and white collar occupations by farmers' sons" in Rural Sociology, 1964, pag. 420.

Ook de geestelijke capaciteiten zijn van groot belang. Deze hangen af van de persoon, de leeftijd en de opleiding. Daarvan is de persoon ofte- wel de oorspronkelijke begaafdheid het belangrijkste. Met het vorderen van de leeftijd wordt deze verder ontwikkeld, waardoor bepaalde, de begaafd- heid versterkende opleidingen op een gegeven moment mogelijk worden, die op hun beurt de begaafdheid weer verder helpen ontwikkelen.

Voor al de oorspronkelijke begaafdheidsverschillen tussen de afzonderlijke kinderen bepalen echter het niveau en de aard van het uiteindelijk te kiezen beroep. Weliswaar worden de capaciteiten doorkruist, bevorderd en geremd door de persoonlijke behoeften en neigingen, doch bepaalde specifieke talenten, waaronder de intelligentie zijn zeker aan te wijzen. Op 12-jarige leeftijd liggen deze al grotendeels vast, al zijn ze nog niet allen duidelijk. Zij vormen op dat moment zelfs een beter houvast voor de beroepskeuze dan de per- soonlijke behoeften en beroepswensen. Intelligentie- en beroepskeuzetesten welke hierop gericht zijn kunnen ook op die leeftijd daarom van groot belang worden geacht. Ook de schoolresultaten geven belangrijke aanwijzingen voor de mogelijkheden.

Een sprekend voorbeeld van de betekenis van intelligentie en school- resultaten voor de beroepskeuze toont het reeds eerder geciteerde artikel van Strauss 1), met name met betrekking tot het kiezen van het boerenberoep. Evenals in een vroeger onderzoek van hemzelf en in onderzoekingen van andere auteurs trad in eerste instantie geen verschil in intelligentie of school- resultaten tussen jongens die al of niet boer wilden worden aan het licht. Na onderscheid van een "blue-collar" en een "white-collar"-groep onder de jongens die geen boer wilden worden bleken echter wel verschillen. De blue-collar- groep bestond uit jongens die handarbeider zouden worden. Hun intelligentie- score was significant lager dan die van de jongens die boer wilden worden. Deze laatsten vertoonden echter weer een significant lagere intelligentie- score dan de white-collar-groep, oftewel de jongens die hoofdarbeider wen- sten te worden. Strauss vond overeenkomstige verschillen ten aanzien van de schoolresultaten. Hij concludeert hieruit tot het bestaan van een "self se- lection process which tends to distribute farmreared boys among the three occupational groups, roughly in accordance with the intellectual demands of the occupations". Met andere woorden er treedt geen negatieve of positieve selectie op, maar selectie volgens de beroepseisen. Het zou belangrijk zijn na te gaan of ook in ons land de selectie uit de landbouw plaats heeft vol- gens de beroepseisen of anderszins.

1) Strauss, M.A., opus cit. pag. 419-420.

HOOFDSTUK III

DE INVLOED VAN MILIEU EN GEZIN

a. De invloed van het milieu en de daarin heersende waarden op de beroepskeuze

Elk milieu heeft zijn eigen positie en daardoor zijn eigen gezichtskring. Het heeft ook eigen waarden die nagestreefd worden en het poegt zich zelf in stand te houden. Onder milieu verstaan wij daarbij een sociale laag (bv. ongeschoolden), een beroepsgroep (bv. boeren) of een sociale sector (bv. ambacht en kleinhandel).

Lazarsfeld, die zijn studie betreffende de beroepskeuze maakte in het proletarische milieu in het vooroorlogse Wenen, komt onder andere tot de conclusie dat "je sozial bedrückter eine Gruppe ist, um so weniger weitgreifend, um so lahmer und von vornherein bescheidener ist die Berufswahl ihrer Kinder". 1) De oorzaak daarvan was voor een deel de sociale achterstelling waardoor de middelen ontbraken om tot gekwalificeerde beroepskeuze te komen. Bovendien was de maatschappelijke gezichtskring in dit milieu zeer beperkt. Wiegersma 2) wijst er echter op dat elk milieu zijn eigen "maatschappelijke gezichtskring heeft, waarbinnen de beroepen en activiteiten liggen die bij de beroepskeuze aanvaardbaar zijn. Wat daarbuiten ligt is tenminste "vreemd" endus weinig aantrekkelijk, maar dikwijls zelfs verwerpelijk of althans "voor ons soort mensen" niet in aanmerking komend. Het bestaan van een dergelijke gezichtskring kan voor vele maatschappelijke groepen aangetoond worden". 3) Tenslotte heeft elk milieu ook zijn sociale normen, gebaseerd op de in dit milieu levende waarden. Hierdoor kan sociale pressie voorkomen, die gericht is op conformiteit aan het eigen milieu en behoud van de pand met dit milieu.

De effectieve betekenis van deze milieuïnvloed hangt uiteraard geheel af van de mate waarin het subject zich aan dit milieu gebonden voelt. Deze is meestal erg sterk daar de waarden en normen van het milieu vooral gedragen en bewaakt worden door het ouderlijke gezin. Het zal echter niet zelden voorkomen dat het subject zich desondanks vooral refereert aan andere groepen zoals school of vriendenkring. Slocum wijst er overigens op dat de invloed van deze referentiegroepen meestal moeilijk waargenomen kan worden "even though such factors may sometimes be more important than influences which operate at the cognitive level". 4)

De maatschappelijke gezichtskring van het boerenmilieu kan heel verschillend zijn. De integratie van de boeren in de moderne geïndustrialiseerde maatschappij, of minstens de geregelde communicatie daarmee, komt steeds meer op gang. In sommige gebieden refereert men zich nog steeds slechts aan de eigen groep. Andere gebieden zijn daarentegen reeds lang sociaal ontsloten. De weerstanden tegen een niet-agrarisch beroep zijn daar betrekkelijk gering. Wij herinneren ons hier de uitspraak van Lazarsfeld in het voorgaande, dat hoe meer een groep sociaal verdrukt is, des te meer geremd de beroepskeuze daar is, vanwege de beperkte gezichtskring en de geringe mogelijkheden. Met even veel recht kan men in plaats van het sociaal verdrukt-zijn hier stellen het sociaal geïsoleerd-zijn, waardoor immers evenzeer de gezichtskring en de middelen beperkt worden.

1) Lazarsfeld, P.F.: "Jugend und Beruf", Jena, 1931, pag. 19.

2) Wiegersma, S.: "Psychologie der Beroepskeuze", Utrecht, 1961, pag. 116. en 131 e. v.

3) Idem, pag. 131.

4) Slocum, W.L.: "Sociological aspects of occupational choice", in "The American Journal of Economics and Sociology", 1959, pag. 146.

Ook de zelfhandhaving van het boerenmilieu doet haar invloed op de beroepskeuze gelden. Inzicht hierin vereist echter een bespreking van de in dit milieu levende waarden.

Tegenwoordig hoort men veel kritische geluiden tegenover de door velen benadrukte boerenwaarden. In Duitsland woedt deze strijd tussen aanvallers en verdedigers zelfs sterk. Ook in ons land gaat men soms uit van het bestaan van een typische boerencultuur die van bijzondere waarde zou zijn voor de gehele samenleving. Wanneer dan men en paard genoemd moeten worden, blijft men echter ofwel te vaag of men noemt eigenschappen welke momenteel niet meer als bijzondere waarden kunnen gelden, zelfs niet in de landbouw. Toch leeft ook ten onzent waarschijnlijk nog een deel van de boerenbevolking in het besef, onmisbare waarden te vertegenwoordigen. Daarbij gaat het echter de verdedigers niet zozeer om de afzonderlijke naar voren gebrachte waarden, maar meer om een ideaalbeeld dat hen vanuit het verleden voor ogen staat. Dit ideale beeld bestaat vooral uit een boerenfamilie met sterke gezinsbanden, godsdienstig, met eigen hoeve, in natuurlijke omgeving, zelfstandig en vrij, onafhankelijk, gezond en bestand tegen conjunctuur en politiek.

Het ziet er naar uit dat het benadrukken van de eigen waarden van de boerenstand een verdedigingsmechanisme is. De boerenstand heeft aan sociale en economische betekenis ingeboet. Bovendien gaat het vele boeren relatief slecht. Velen voelen dit als onrechtvaardigheid. In reactie op deze bedreiging gaat men soms achterom zien en vergelijken en de stagnatie rationaliseren tot het bewaren van specifieke waarden. De naar voren gebrachte "waarden" zijn dan ook veelal niet belangrijk meer, of onmogelijk geworden of niet specifiek agrarisch meer. Kötter 1) ziet hier een taak voor de agrarische sociologie, de bewering dat het boeren meer is dan agrarische produktie, nuchter te vergelijken met de werkelijkheid. "Was gesundes Bauerntum eigentlich ist, is manchem seiner Verfechter durchaus nicht klar". Een van deze verdedigers meende omonwonden zelfs "man wisse zwar nicht, was eigentlich "den Bauern" ausmache, auf jeden Fall sei er ein prächtiges Wesen und verdient unter allen Umständen erhalten zu werden".

Ook Frauendorfer 2) vraagt zich af "ist das spezifisch Bäuerliche, bei den wir uns unbewusst an die von W.H. Riehl so überzeugend geschilderten Beharrungskräfte im Bauerntum "guter Art" klammern, in den Industrieländern nicht schon längst abgelöst durch das völlig rational und städtisch denkende landwirtschaftliche Unternehmertum...?"

Maar houden de bedoelde waarden dan niet meer in dan de "Beharrungskräfte" oftewel traditionaliteit (letterlijk standvastigheidskrachten)? Von Blanckenburg meent inderdaad dat dit zo is. De boerenstand kan zich zelf niet meer onbevangen als drager van bijzondere waarden beschouwen, zoals hij dat vroeger deed, stelt hij. Zeker niet wat betreft de weleens naar voren gebrachte biologische meerwaardigheid, de boerenbevolking is tegenwoordig zelfs niet zo gezond als de overige bevolking. Ook de verzorging van de voeding van de samenleving ziet hij nog slechts gedeeltelijk als taak van de boeren. Ook de zogenaamde garantie tegen totalitarisme kan niet in de boerenstand gevonden worden, zo leert de geschiedenis. "Die landwirtschaftliche Bevölkerung als politische Stabilisierungsfaktor anzusehen, beruht auf der durch die gesellschaftliche und politische Entwicklung überholten Ansicht dass der Rechtsstaatlichkeit nur Gefahr von einer Linksradikalität drohen konnte". 3)

1) Kötter, H.: "Die Veränderung der gesellschaftlichen Situation", in "Berichte über Landwirtschaft", 1963, 176 Sonderheft: "Anpassung der Landwirtschaft an der veränderten ökonomische Bedingungen", pag. 10-11.

2) Frauendorfer, S. von: "Die soziologischen Zielsetzungen der Agrarpolitik in den wichtigsten Ländern Kontinental-Europas", in Die Bodenkultur, Juli 1963, pag. 85.

3) Schlotter, H.G. geciteerd door P. von Blanckenburg, "Einführung in die Agrarsoziologie", Stuttgart, 1962, pag. 126.

Von Blanckenburg geeft dus te kennen dat men niet meer onbevange- gen deze "waarden" naar voren kan brengen. Dit betekent echter tevens dat men het nog wel degelijk doet en zeer waarschijnlijk vooral de kleine en onbemiddelde boeren die sociaal en economisch het meest bedreigd zijn, hoewel van oudsher de boerenwaarden vooral gecultiveerd werden door de grote boeren, zodat deze ook door hen nog wel verdedigd zullen worden. De agrarische jeugd staat hier wellicht toch weer anders tegenover. Schelsky stelt dat deze jeugd zeer goed de veranderde positie van de boer onderkent en niets laat blijken "von einer kompensatorischen ideologischen Überhöhung und Aufwertung des Spannungs- und Minderwertigkeitsgeladenen Berufs- und Sozialbewusstseins" , hoewel zij daar vroeger hartstochtelijk door gegrepen werd!¹⁾

In het vorenstaande bleek dat bepaalde waarden waarschijnlijk vooral worden verdedigd ten behoeve van de zelfhandhaving van de boerenstand. Deze zelfhandhaving is het gevolg van de veranderde positie van de landbouw en vooral van de kleine boeren. Gevoed door gevoelens van onrechtvaardige behandeling, sluiten sommige boeren zich zelfs op militante wijze aaneen (Boerenpartij in ons land).

Hoe dan ook, de verdediging van de maatschappelijke betekenis van al dan niet achterhaalde boeren-cultuurwaarden is niet te miskennen. Het is mogelijk dat deze zienswijze in een aantal boerengezinnen tevens een agrarische beroepskeuze van de zocns in de hand werkt, ondanks de moeilijker geworden economische positie van de meeste boeren.

Tot na de Tweede Wereldoorlog was de keuze van een niet-agrarisch beroep in een aantal streken in ons land voor een boerenzoon bijna onaanvaardbaar op grond van de bovenbesproken milieufactoren. In Noordbrabant werd rondom 1950 de industriearbeid voor een boerenzoon nog letterlijk "uit den boze" geacht. Dit wordt aangetoond door enkele zinssneden uit een overigens nuttige brochure uit die tijd.

"Dat ook voor onze boerenjongens de overgang naar de industrie niet zonder grote morele gevaren is behoeven wij niet uitvoerig toe te lichten" 2) en "het is erg te betreuren dat er reeds thans jonge boeren overgaan naar de industrie. Daarmee verliezen zij niet alleen hun zelfstandig bestaan, maar ook dreigen zij hun boerenstandbewustzijn, hun boerenkarakter en hun boerencultuur te verliezen" 3). Het vorenstaande is zelfs een geluid uit de meest toonaangevende boerenorganisatie in dit gewest, de N.C.B. Maar het was in 1948. Vooral de ongeschoolde arbeid, het schrikbeeld van de lopende band ondervond veel weerstand. De meeste "pijn" deed echter het noodzakelijke verlaten van het zelfstandige boerenbestaan. Het boerenleven was bovendien een bestaanswijze die heel het leven kleurde. Het afvloeien uit de landbouw betekende daarom niet alleen vaak het loslaten van de zelfstandigheid maar steeds ook van de boerengewoonten en -levensstijl.

Hoewel de zogenaamde boerenwaarden in het algemeen weinig concreet zijn, zal het steeds weer naar voren brengen daarvan waarschijnlijk toch nog wel een eigen invloed uitoefenen op de beroepskeuze. Meer en meer gaat de boerenstand echter maatschappelijke waarden uit de niet-agrarische wereld overnemen. De integratie van deze stand in de moderne maatschappij of minstens de communicatie daarmee heeft tot gevolg dat men meer behoefte gevoelt tot verdere studie voor de kinderen en aan sociale stijging. Burchinal 4) wijst ons op enkele onderzoekresultaten waarbij bleek dat ouders voor hun afvloeiende zoons behoefte gevoelen aan onderwijs, terwijl zij deze behoefte minder koesteren ten aanzien van de in de landbouw blijvende zoons.

- 1) Schelsky, H.: "Die skeptische Generation", Düsseldorf, 1963, pag. 166.
- 2) Smulders, G.H.A.: "Het jongeboeren vraagstuk in verband met industrialisatie en beroepskeuze", Uitgave N.C.B., Tilburg, 1948, blz. 14.
- 3) Idem, blz. 15
- 4) Burchinal, L.G.: "Career choices of rural youth in a changing society", Minnesota, 1962, pag. 20.

Tot op zekere hoogte erkent men dus reeds moderne waarden. Ook het rapport van het "International Labour Office" 1) noemt als reden voor afvloeiing de mogelijkheid tot sociale stijging, althans wanneer voldoende onderwijs wordt gevolgd. Zo zijn nog wel meer publikaties aan te wijzen waarin doorwerking van de waarde van sociale stijging en zekerheid tot in de agrarische kring blijkt.

De grote betekenis die de streving naar sociale zekerheid door middel van sociale stijging vooral in het niet-agrarische milieu tegenwoordig hebben, wordt door Schelsky 2) historisch afgeleid. Schelsky ziet in deze huidige strevingen een mengeling van het sociaal-statische karakter van de vroegere standenmaatschappij en het sociaal-dynamische karakter van de 19e eeuwse klassenmaatschappij "In der die altständischen Gesellschaft ablösenden Klassengesellschaft die zunächst die soziale Struktur der industriellen Gesellschaft bildete; trat der ständisch dauerhaften Stabilität der sozialen Status die Dynamik der sozialen Schichten entgegen, die man in der politischen Theorie als Klassenkampf interpretiert hat. Die Klassen strebten als Kollektive in die soziale Stellung der jeweils übergeordneten "herschenden" Schicht, wobei sie an sich an ihrer Berufswelt festhielten, deren politische, rechtliche, wirtschaftliche und sonstige soziale Gleichstellung mit der jeweiligen Oberschicht zu erreichen suchten". 3) "Diese Klassenhaltung können wir zu einem früheren Zeitpunkt ebenso in Bürgertum in seinem Verhältnis zur aristokratischen wie dann in der Arbeiterschaft gegenüber der bürgerlichen Oberschicht beobachten" 4).

Bij alle dynamiek in reactie op de standenmaatschappij van de 10e eeuw ziet hij dus toch een vasthouden aan de idee van hiërarchische standen. Men wil slechts plaatsen van anderen innemen. Toch heeft deze dynamiek op den duur geleid tot een zekere sociale nivellering, in die zin dat eerst in de jongste tijd geen duidelijke standen meer zijn te onderscheiden. Met deze vervaging van de standsverschillen is gepaard gegaan een veralgemening van het streven naar sociale stijging en sociale zekerheid. De behoefte aan sociale stijging richt zich in plaats van op de vroegere objectief aanwijsbare standenhiërarchie nu op meer subjectief bepaalde rangstanden waarbij beroep, welstand en dergelijke, gedetailleerde statusverschillen vertegenwoordigen, aldus Schelsky.

Met de sociale nivellering is ook gepaard gegaan een individualisering van de stijgings- en zekerheidsstrevingen "Jeder empfindet es als sein selbstverständliches soziales Recht, ja mehr noch, als moralischen Anspruch an sich selbst, "vorwärts zu kommen", "etwas besseres zu werden" d.h. den Generationsfolge zu erhöhen" 5).

Het streven naar sociale stijging heeft tot doel meer sociale zekerheid te verkrijgen. Deze zekerheid is juist door het vervagen van vroegere standen- en klassenonderscheiden geringer geworden, maar deze sociale nivellering gaf ook de mogelijkheid door sociale stijging de zekerheid te vergroten. "Soziale Unsicherheit und soziales Aufstiegs- und Prestigebedürfnis bedingen sich in unserer dynamischen Gesellschaftsverfassung gegenseitig" 5).

1) I.L.O., "Why labour leaves the land", Geneva, 1960, pag. 13.

2) Schelsky, H.: "Die skeptische Generation", Düsseldorf, 1963, pag. 177 e.v.

3) Idem, pag. 177.

4) Idem, pag. 178.

5) Idem, pag. 180.

Deze sociale waarden achten wij de beroepskeuze van grote betekenis. Vooral het beroep is in onze maatschappij het kanaal voor sociale stijging, welke laatste op zijn beurt in vele gevallen tot grotere sociale zekerheid leidt.

Het streven naar sociale stijging en zekerheid vindt gemakkelijk aansluiting bij de geldingsdrang en de behoefte aan erkenning, en bij de prestatiedrang (achievement motivation). Dit complex van strevingen uit zich vaak in een behoefte om iets te leren.

Tenslotte kan nog gesteld worden dat ook de materialistische behoefte gemakkelijk gekoppeld wordt aan het streven naar sociale stijging en zekerheid. Bij opgave van de motieven geldt te willen verdienen of een hoge levensstandaard te bereiken, kan het zijn dat deze niet materialistische bedoeld zijn, maar respectievelijk als middel tot en als symbool van sociale zekerheid moeten worden gezien.

b. De invloed van het gezin op de beroepskeuze

Zoals bij de bespreking van het beroepskeuzeproces als socialisatieproces reeds werd aangeduid heeft het gezin waarschijnlijk een zeer grote invloed op de beroepskeuze. Het gezin is immers het belangrijkste sociale systeem voor de opgroeiende jeugd. De normen en verwachtingen die de ouders hebben tén aanzien van de beroepskeuze kunnen weliswaar in vele gevallen nog grote speelruimte laten voor andere factoren, doch de jongen zal omwille van zijn positie in het gezin slechts in uitzonderingsgevallen deze speelruimte overschrijden. Bovendien ondergaat hij onbewust allerlei invloeden vanuit het gezin en zal hij als vanzelfsprekend zijn hulp en oriëntatie vooral in het gezin zoeken. Wij zullen nu achtereenvolgens een aantal belangrijke invloeden vanuit het gezin op de beroepskeuze bespreken.

In de eerste plaats is van zeer grote betekenis het beroep van de vader. In een studie van Suzanne Cordelier 1) blijkt dat het beroep van de vader voor het kind in de eerste plaats vaak betekenis heeft doordat het zeer vertrouwd kan geraken met dit beroep. Dit geldt overigens vrijwel uitsluitend voor die kinderen wier vader zijn beroep thuis uitoefent. Het kind stuit in zijn beroepskeuzeproces op een steeds verwarrender veelheid van beroepen die het vrijwel niet kent en kan kennen voor het er daadwerkelijk bij betrokken zou zijn. Het beroep van de thuis werkende vader is dan een van de weinige punten van houvast. Het kind begrijpt dit beroep tot op zekere hoogte en ziet het in het geheel van de bepalende omstandigheden. Het raakt vertrouwd met de routinehandelingen ervan en met de plaats waarin het wordt uitgeoefend. De vader krijgt ook de gelegenheid het kind zijn beroep te verduidelijken en kan het in de geheimen ervan inwijden, vooral wanneer het af en toe gaat meehelpen. Deze ruime bekendheid met het beroep van de vader maakt dit beroep ook aantrekkelijk voor het kind, zo zelfs dat het kind zich ermee, als met zijn vader, gaat indentificeren. Dit echter alleen wanneer het niets opgedrongen wordt. Anders wendt het kind zich wellicht zelfs af van het vaderlijke beroep, menen wij met Suzanne Cordelier.

1) Cordelier, S. "Les adolescents face à leur avenir", Paris, 1957.

Ook een boerenzoon is vrijwel steeds goed bekend met het beroep van zijn vader. Dit is vooral het geval wanneer hij ook weleens in de landbouw meegewerkt heeft, thuis of op een ander bedrijf. Voor veel boerenzoons is daarom het beroep van boer de meest aantrekkelijke mogelijkheid, en een bijna vanzelfsprekende keus, wanneer tegengestelde invloeden en omstandigheden achterwege blijven.

Hiermee komen wij op een ander punt, namelijk de houding van de ouders zelf tegenover het beroep van de vader. Snijders 1) onderscheidt daarbij de vaders die afwijzend of ontevreden tegenover hun beroep staan, de zelfstandigen of half-zelfstandigen die klagen over de zaak die slecht gaat, de vaders voor wie 's avonds na zes uur pas het leven begint en tenslotte degenen die zich op gezonde wijze met hun beroep vereenzelvigen. "Men verbaast zich telkens weer hoe de ouders verwachten dat zoonlief met enthousiasme in de zaak zal komen, waarover vader dagelijks zijn klaaglied zingt. Hetzelfde geldt voor de moeder, die altijd klaagt dat vader niet genoeg verdient, teveel van huis is, zulk vuil werk heeft of die meent dat het beroep van de man toch eigenlijk beneden haar stand is". Ook Wiegiersma wijst op de mogelijke invloed van de gevoelshouding van het gezin ten opzichte van het eigen arbeidsterrein. Het spreekt vanzelf dat ook de boerenzoon niet ongevoelig zal zijn voor de houding van zijn ouders tegenover het beroep van de vader.

Voorts is van grote betekenis voor de beroepskeuze het complex van opvattingen en waarden in het ouderlijkegezin, waartoe ook de wens tot voortzetting van een beroepstraditie gerekend moet worden. Strauss 2) stelt hieromtrent dat een van de belangrijkste oorzaken van een agrarische beroepskeuze gelegen is in "the existence of a value system functionally related to farming". Uit de context van dit citaat blijkt dit waardensysteem vooral gedragen te worden door het gezin. De levenswijze, de opvattingen, de deugden en strevingen en het ouderlijke beroep vormen vooral in het boerenmilieu een onderling sterk samenhangend geheel. De boerenjongen ademt als het ware met zijn gehele opvoeding het boerenberoep in. Dit beroep vormt vaak een vanzelfsprekend schijnende schakel in dit geheel. Een beroepstraditie ligt vaak voor de hand.

Ook in niet-agrarische kring, vooral wanneer het beroep thuis wordt uitgeoefend en veel invloed heeft op het gezinsleven, komt dit voor. Cordelier 3) laat wat dit betreft de kinderen zelf aan het woord. Dan leest men als argumenten voor het kiezen van vaders beroep dat het immers het beroep van vader en grootvader is, of simpelweg "c'est le nôtre" of bij ons hebben ze dit altijd gedaan. Soms wordt de schijnbare vanzelfsprekendheid van vaders beroep dus nog versterkt doordat reeds enige geslachten een beroepstraditie bestaat.

Deze zelfde vanzelfsprekendheid die een beroepstraditie kan hebben, komt op treffende wijze tot uitdrukking waar Mendras een boer aan het woord laat. Deze boer zegt: "Etre agriculteur est une donnée comme la vie elle-même et on ne demande pas aux gens s'ils ont eu envie de se suicider, il y a quelque chose de malsain à poser de telles questions". Dit antwoordt deze boer op de vraag of hij zelf zijn beroep gekozen heeft en waarom niet iets anders 4).

Ook bij de boerenjongens in ons land kon en kan wellicht nog worden geconstateerd dat een van de redenen van hun boer- worden bestaat uit de wens een traditie voort te zetten.

1) Snijders, J.Th.: "Jeugd, school en beroep", Haarlem, 1960, pag. 52.

2) Strauss, M.A.: "Choice of farming as an occupation", in Rural Sociology, 1956, pag. 266.

3) Cordelier, S.: "Les adolescents face à leur avenir", Paris, 1957.

4) Mendras, H.: "Les paysans et la modernisation de l'agriculture", Paris, 1958, pag. 74.

In feite zijn het waarschijnlijk meestal de ouders die het handhaven van een beroepstraditie vaak vooropstellen. Daarbij is het uitvoeren van een eigen bedrijf natuurlijk van grote betekenis. De voortzetting van het beroep betekent dan immers tevens het behoud van het bedrijf als bestaansmiddel voor het nageslacht. Dit geldt waarschijnlijk sterker voor boeren die hun bedrijf in eigendom hebben dan voor pachtboeren.

Een volgend aspect van de gezinsinvloed op de beroepskeuze is de mate waarin de ouders aan de zoon steun en voorlichting geven wanneer nieuwe beroepsmogelijkheden aan de orde komen. Wanneer de ouders beseffen dat ook andere beroepen dan dat van de vader het overwegen waard zijn, zullen zij wellicht hun zoon tot een verantwoorde keuze uit de diverse mogelijkheden trachten te brengen. Vele ouders beperken hun opvoeding echter tot enkele suggesties op basis van een smalle en toevallige informatiebasis. Er zijn echter evenzoer ouders die werkelijk gesprekken voeren met hun kinderen over de aard en de mogelijkheden van de aangeroerde beroepen. Jaide 1) spreekt in dit verband van "überforderte Eltern", daar zij hierin vaak voor een te zware taak staan.

Ook zijn het juist de ouders die de beroepswensen van het kind confronteren met de arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden in de gewenste beroepen. Eventueel stellen zij het kind ook op de hoogte van de toekomstmogelijkheden van de door het kind genoemde beroepen, doch veelal kunnen zij daar zelf niet objectief over oordelen. De voorlichting die de ouders meestal ten aanzien van beroep en beroepskeuze geven is volgens Jaide grotendeels oppervlakkig, onjuist en clichématig.

Heeft het kind eenmaal een beroep of een richting gekozen die nogal enige studie vereist, dan is de medewerking van de ouders hieraan weer van groot belang. Wiegersma gebruikt hiervoor het begrip "background support". "Het financiële element speelt alleen bij het verschaffen van eventuele bijlessen een directe rol. Indirect is het ook via de huisvesting en de daaraan verbonden gelegenheid het kind al of niet een eigen ruimte voor studie ter beschikking te stellen, van betekenis. Van minstens even groot belang is echter ongetwijfeld de morele en culturele steun van het gezin. Het ontmoeten van begrip voor de studiemogelijkheden, de invloed van stimulerende belangstelling, de mogelijkheid tot incidentele hulp bij de studie, de waardering voor intellectuele prestaties en studieresultaten e.d. kunnen voor het kind een belangrijke steun betekenen" 2). Deze "background support" zal vooral gevonden kunnen worden bij ouders die zelf reeds enige voortgezette opleiding ontvingen. Met name het algemeen vormend onderwijs, dat toch juist de sleutel is tot de meer aantrekkelijk van de niet-agrarische beroepen, is voor vele ouders die zelf nauwelijks meer dan lager onderwijs genoten niet zo aanvaardbaar. 3) In 't Veld-Langeveld wijst er op dat het algemeen vormend onderwijs "een uitstel van de beroepskeuze impliceert en daarmee een risicovergroting voor het gezin. Naarmate de vader zelf meer onderwijs genoten heeft, zal hij dit risico lichter tellen als het gaat om de opleiding van zijn zoon". 4)

1) Jaide, W.: "Die Berufswahl" München, 1961, pag. 83-107.

2) Wiegersma, S.: "Psychologie der beroepskeuze", Utrecht, 1961, pag. 113.

3) In 't Veld-Langeveld, H.M.: "Arbeidsvoorziening en beroepskeuze", Utrecht, 1964, pag. 10-11.

4) Idem.

Voor het willen verlenen van "background support" bij het volgen van een opleiding, is ook van betekenis in welke mate de ouders de sociale zekerheid van hun zoon wensden te bewerkstelligen door sociale stijging. Hebben zij zich in sterke mate op deze moderne maatschappelijke waarde ingesteld, dan zullen zij wellicht zelfs het offer willen brengen dat de zoon die een opleiding gaat volgen gedurende die tijd geen bijdrage zal kunnen geven aan het gezinsinkomen.

Tenslotte moet hier zeker nog besproken worden de eveneens nogal eens voorkomende ouderlijke pressie op de beroepskeuze. Vooral wanneer door de ouders grote waarde wordt gehecht aan de voortzetting van een beroepstraditie (meestal wanneer zij ook in het algemeen traditioneel ingesteld zijn) of wanneer zij een eigen bedrijf, handel of praktijk hebben, zal een zekere mate van dwang of pressie op de beroepskeuze van het kind uitgeoefend worden. De grens tussen leiding en overheersing is nu eenmaal subtiel en de verleiding tot het gunstig voorstellen van meewerken op het ouderlijke bedrijf of bedrijfsopvolging, gevolgd door pressie in die richting is voor velen daardoor groot. Doch ook wanneer men geen eigen bedrijf heeft is autoritair optreden niet uitgesloten.

Nu heeft het kind in feite toch al niet veel vrijheid daar het van vele zijden beïnvloed wordt en door eigen capaciteiten en externe economische en sociale omstandigheden reeds zeer beperkt wordt. Het overziet ook niet de overblijvende mogelijkheden en heeft daardoor grote behoefte aan leiding. In traditionele verhoudingen had deze leiding haast vanzelfsprekend een autoritair karakter, doch momenteel is de goede leiding meer stimulerend van aard. Velen grijpen echter nog steeds naar hun ouderlijke gezag, soms in eigen onbeholpenheid, soms om hun eigen wensen "door te drukken". Behalve autoritaire karaktertrekken zijn ook traditionele houdingen hiervan vaak mede-oorzaak, terwijl de onzekerheid van het kind en het belang van het eigen bedrijf er vaak in sterke mate toe meewerken.

Slechts het kind met een bewuste eigen wil en met een eigen plan weet zich onder dergelijke pressie en dwang uit te werken. Een patriarchale of heerszuchtige houding van de vader kan soms zelfs voorkomen dat het kind tot duidelijke eigen doelstellingen komt. Ook is het mogelijk dat wel de eigen doelstellingen gegroeid zijn, maar de eigen wil niet krachtig genoeg is. Tenslotte komt het voor dat ook hieraan voldaan is maar de vader werkelijke machtsmiddelen gaat aanwenden.

Jaide 1) schetst ons deze drie gevallen zoals zij zich in de praktijk voordeden. Wat betreft Alfred hield vader de beslissing aan zich zelf, terwijl hij zich slechts laat daarmee bemoeide. Alfred bleef afwachtend en zonder eigen initiatieven. Zonder veel omhaal werd de jongen ergens geplaatst, hetgeen op een grove mislukking uitliep. In dit geval was de knaap dus zonder eigen ideeën gebleven. Heino had deze wel.

"Aber wie bislang hat man ihn zu Haus nicht ernst genommen und nicht zu Worte kommen lassen? Und allein vermag er sich nicht durchzusetzen". Hij miste dus de wilskracht zijn eigen plan uit te voeren, hetgeen in een situatie als de zijne vrijwel steeds het geval zal zijn. De derde knaap, Lutz, wist de banden wel te verbreken. Zijn ouders wilden hem een kantoorbaan laten zoeken "Da könne er es leichter haben". Maar zeer beslist wees hij dit af. "Aber gerade dagegen wendet sich Lutzens Abneigung "weil ich nicht für den Papierkrieg bin keine Arbeit mit schreiben Man kann sich körperlich nicht richtig einsetzen und sieht nicht was man geleistet". Lutz verliet vervolgens het ouderlijke huis om in de mijn te gaan werken. De vader die zelf sociaal was opgeklimmen had er echter geen vrede mee "dass seine Junge in den Kohlenpott gegangen war. Als er - nach Verlauf eines halben Jahres.

1) Jaide, W.: "Die Berufswahl", München, 1961, resp. pag. 229, 164 en 213.

- den Lehrvertrag unterschreiben sollte, hat er dies verweigert, so dass Lutz nuu doch wieder nach Hause zurückkehren musste".

Ook in het boerenmilieu wordt uitoefening van pressie door de ouders op de beroepskeuze wel waargenomen. Sprekend over de behoefte van een deel van de agrarische jeugd, buiten de landbouw een krachtmeting aan te gaan, stelt Priebe het volgende. "So werden sie (= deze behoeften, scr.) auch von den älteren Generation in ihrer seelischen Tiefe nicht immer voll erkannt und oft ganz falsch beantwortet. Der Bauer meint, seine Kinder um so mehr in die Arbeit einspannen, sie "kurzhalten" und zu Ordnung und Pflichtbewusstsein erziehen zu können. Dieser Weg führt zur Resignation der Jugend oder zum völligem Bruch zwischen die Geschlechtern, so gehen die aktivsten Kräfte dem Beruf verloren". 1). Ook Mendras wijst op het machts-element in de beroepskeuze, althans ten aanzien van de huidige generatie van boeren, waar hij in Sundgau constateert dat "un certain nombre ne s'y sont pas soumis sans revolte" 2). Schelsky 3) heeft de cijfers over Duitsland verzameld en concludeert dat toch ook van de huidige agrarische jeugd (17-28 jaar) velen onder dwang hun beroep kiezen. Van 25% van de bedrijfsopvolgers vernam men dat zij de bedrijfsoverneming als beroepsdwang onder-vonden. En de helft van degenen die in de landbouw werken doch geen bedrijf konden overnemen had liever een ander beroep gewild.

Von Blanckenburg die eveneens erkent dat nog vaak dwang wordt uit-geoeft, is toch wel optimistisch in zijn conclusies. "Offenkundig ist die Fortführung des Hofes durch Übergabe vom Vater auf den Sohn im Denken der heutigen bäuerlichen Betriebsinhaber nicht mehr eine absolute Selbst-verständlichkeit, der sich der Sohn ohne Rücksichtnahme auf seine Neigun-gen zufügen hat 4)". Hij geeft daarvoor ook twee redenen aan. De eerste is het verzwakken van het patriarchaal karakter van het boerengezin, waar-door individuele wensen meer aan bod komen. De tweede is het in betekenis verminderen van het denken op basis van de boerenhoeve, ten gunste van de aandacht voor de persoonlijke ontwikkeling.

Het is niet uitgesloten dat in Nederland niet zo zeer het patriar-chalisme dan wel het bedrijfgebonden-denken in een aantal gevallen nog tot een zekere dwang leidt. Tenslotte is de persoonlijke vrijheid heden ten dage een maatschappelijke waarde te noemen waar niet meer zo gemakke-lijk inbreuk op wordt gemaakt, hoewel men er soms wellicht nog niet aan toe is en de vader nog bepaalt wat de zoon zal worden. Wel wordt in ons land het eigen bedrijf op hoge waarde geschat. De voorzetting van het bedrijf, al dan niet rationeel als economische waarde benadrukt, kan daarom ten onzent in een aantal gevallen tot dwang leiden. Het is echter evenzeer waarschijnlijk dat in veel gevallen waarin een zoon in de landbouw blijft zonder een goede kans om boer te worden, een zekere dwang zal kun-nen worden geconstateerd. Meestal is de zoon dan waarschijnlijk overreed op het ouderlijke bedrijf mee te werken, daar dit voor het ouderlijke ge-zin voordelig was. Het traditionele vooropstellen van het belang van het eigen bedrijf als het bestaansmiddel voor de generaties, geeft meestal aanleiding tot dit kortzichtige thuis-houden van de zoons.

- 1) Priebe, H.: "Wer wird die Scheunen füllen?", Düsseldorf, 1954, pag. 113.
- 2) Mendras, H.: "Les paysans et la modernisation de l'agriculture", Paris, 1958, pag. 74.
- 3) Schelsky, H.: "Die skeptische Generation", Düsseldorf, 1963, pag. 162-163.
- 4) Blanckenburg, P. van: "Die Berufsbejahung in der Landwirtschaft", in Berichte über Landwirtschaft, Band 37, 1959, pag. 34.

c. Overige sociale invloeden op de beroepskeuze

Lazarsfeld heeft al vroeg aangetoond dat ook de religie waartoe het gezin behoort invloed heeft op de beroepskeuze. Niet zozeer de levensbeschouwing in strikte zin, hoewel ook deze tot bepaalde beroepskeuzen kan leiden, zoals tot het geestelijk ambt en tot uitgesproken vrede-lievende beroepen, maar meer de ermee vergroeide tradities die schijnen daarbij van belang te zijn. Zo bleek volgens Lazarsfeld 1) dat protestanten meer belangstelling hebben voor handel en techniek dan katholieken, terwijl zij ook meer militaire beroepen uitoefenen.

Wiegersma 2) gaat deze conclusies na voor ons eigen land. Hij constateert hier soortgelijke verschillen, maar dan in studierichtingen. Katholieken kiezen meer verbale studierichtingen en protestanten meer exacte richtingen. Vooral de Ned. hervormden zijn anders ingesteld dan de katholieken. De buitenkerkelijken vertonen ongeveer dezelfde belangstellingrichtingen als de Nederlands hervormden. De gereformeerden vormen onder de niet-katholieken in dit opzicht nog de meest traditionaal gerichte groepering. Wiegersma concludeert dat de religie inderdaad leidt tot waarderingsverschillen ten opzichte van de verschillende studierichtingen. Deze verschillen hebben weliswaar een minder krachtige werking dan bijvoorbeeld de gezichtskring van het sociaal-economisch milieu, maar kunnen toch statistisch constateerbare verschillen veroorzaken. Het een en ander heeft weliswaar in eerste instantie betrekking op studierichtingen in het hoger onderwijs. Het is dan echter tevens mogelijk dat bij de beroepskeuze op jongere leeftijd bij katholieken bijvoorbeeld enige weerstand tegen technische beroepen is te bemerken. Door de verbreiding van de industrie over het platteland, met name ook in de katholieke streken van ons land, is dit laatste echter niet zeer waarschijnlijk meer.

Daarmede komen wij op een andere sociale invloed, namelijk die van de streek. Wiegersma 3) wijst ons hierop waar hij stelt dat de ruime aanwezigheid van een bepaalde bedrijfstak in een gebied, de toetreding bevordert van nog meer beroepspersonen tot die bedrijfstak. Belangrijk is bijvoorbeeld dat de vereiste beroepskwaliteiten al in ruime mate in het gebied voor handen zijn. Men vindt er daardoor een groot aantal instellingen, organisaties en gemeenschappen die ten aanzien van de desbetreffende eigenschappen vormend werken. Ook buiten de strikte bedrijfssfeer wordt de desbetreffende arbeidskarakteristiek gewaardeerd en ondersteund door de houding van de bevolking in het algemeen. Daarentegen zijn er in gebieden waar de desbetreffende bedrijfstak weinig voorkomt, ook maar weinig instituten en personen welke meewerken aan de vorming van de gewenste eigenschappen 4).

De hoge waardering voor bepaalde beroepen in een streek en voor de daartoe benodigde kwaliteiten bevordert tevens een attitude die de jeugd in staat stelt de bezwaren (de bedreigingsmomenten) van de desbetreffende arbeid te overwinnen 5).

1) Lazarsfeld, P.F.: "Jugend und Beruf", Jena, 1931, pag. 15.

2) Wiegersma, S.: "Psychologie der beroepskeuze", Utrecht, 1961, pag. 139-143.

3) Idem, pag. 117-118.

4) Idem, pag. 119-120.

5) Idem, pag. 146.

De bezwaarlijke arbeidsomstandigheden zijn voor jonge mensen die niet in het desbetreffende gebied zijn opgegroeid vaak een grote rem om de desbetreffende beroepen te kiezen. Bovendien is de invloed van de rechtstreekse waarneming een belangrijk aspect. "Het van jongs her vertrouwd zijn met deze arbeidsomstandigheden is naast de waardering die in deze gebieden gewoonlijk voor deze speciale keuzemogelijkheden aanwezig is, een belangrijke factor die tot de keuze van deze richtingen bijdraagt. Daardoor wordt tegelijkertijd ook de persoonlijke betekenis van de bezwaren verminderd" 1).

Tenslotte zijn er nog een aantal instanties en personen die invloed op de beroepskeuze kunnen uitoefenen. Hierbij moeten wij vooral denken aan familie, verloofde, vrienden, kennissen, bureu, onderwijzers, beroepskeuzeadviseurs en plaatselijk vooraanstaande personen. De eerste drie genoemde hebben vooral invloed daar de desbetreffende zoon met deze personen een sterke relatie heeft of kan hebben. De bureu en kennissen zullen vooral informatie over beroepsmogelijkheden kunnen leveren. De laatste drie genoemde hebben vooral invloed door het gezag waarmee zij kunnen spreken.

1) Opus cit. pag. 146.

HOOFDSTUK IV

DE OMSTANDIGHEDEN

Na de aanleg van de zoon en de invloed van milieu en gezin moet als derde hoofdfactor tenslotte besproken worden het geheel van omstandigheden. Deze onderscheiden wij hier in macro- en micro-omstandigheden, respectievelijk gelegen in maatschappij en streek en in de persoonlijke sfeer.

Macro-omstandigheden zijn de structuur van de werkgelegenheid (in een gebied), de spanning op de arbeidsmarkt, de afstand tot de werkgelegenheid, de aanwezigheid, structuur en afstand van de opleidingsmogelijkheden, de arbeidsvoorwaarden en arbeids- en beroepsomstandigheden en tenslotte de demografische verhoudingen.

Micro-omstandigheden zijn de persoonlijke financiële situatie en de informatie omtrent de mogelijkheden en moeilijkheden van de verschillende beroepen.

De economische structuur van een gebied beperkt de beroepskeuzemogelijkheid praktisch tot die beroepen welke in deze structuur nodig zijn. Kiest men namelijk een ander beroep dan zal men ofwel moeten gaan migreren of pendelen naar een andere plaats, of zich een zelfstandige positie moeten zien te veroveren op een voor de plaats nieuw terrein. De structuur wordt voorts niet slechts gekenmerkt door de diversiteit van bedrijfstakken, maar ook door het niveau dat binnen de sectoren bereikt kan worden. Ook zijn van belang de verbindende beroepsniveaus en uitwijkgebieden, waardoor een bepaalde beroepskeuze wat meer armslag geeft dan alleen het specifiek gekozen beroep.

De landbouw neemt in de economische en sociale structuur in het algemeen een steeds geringere positie in. Er zijn relatief steeds minder arbeidskrachten in de landbouw nodig. Dit is een gevolg van de economische groei, waardoor relatief steeds meer mensen in de industrie en in de dienstensector kunnen werken. Bovendien worden steeds meer deeltaken uit het landbouwbedrijf overgenomen door niet-agrariërs. Tenslotte is de intensief voortgezette mechanisatie en rationalisatie van het landbouwbedrijf een oorzaak van de ook absoluut afnemende werkgelegenheid in de landbouw. Ook in de toekomst zal, gezien de structurele aard van de oorzaken, deze werkgelegenheid in de landbouw verder afnemen.

Tegenover deze push-factor (uitstotend) staat een duidelijke pull-factor (aantrekkend), namelijk de toenemende werkgelegenheid buiten de landbouw. Deze neemt per definitie relatief toe wanneer de werkgelegenheid in de landbouw relatief afneemt en wanneer deeltaken van de landbouw worden overgenomen. Hier staat alleen tegenover dat ook in de niet-agrarische sectoren gemechaniseerd en gerationaliseerd wordt. Het uiteindelijk resultaat is een economische structuurwijziging in vele gebieden. Een boerenzoon kan momenteel daardoor veel gemakkelijker buiten de landbouw terecht dan in de landbouw.

Hier komt nog bij dat vele boeren de toekomst van hun bedrijf somber inzien, als gevolg van de huidige overproduktie van een aantal landbouwprodukten en de ongunstige prijsverhoudingen die daaruit voortvloeien.

Doch niet alleen dergelijke objectief te constateren ongunstige omstandigheden ontnemen velen de hoop op een goede toekomst in de landbouw. Veeleer moet gewag worden gemaakt van een algemene onzekerheid die behalve op economische overwegingen berust op gevoelens van onrechtvaardig benadeeld zijn. Benadeeld ook in sociaal opzicht, door de voortgezette afbrokkeling van de traditionele positie van de boerenstand. In het kader van de bespreking van de waardenbeleving in het boerenmilieu hebben wij reeds gewezen op de geringer wordende betekenis van de boerenstand in demografisch en sociaal opzicht, op de devaluatie van de boerenwaarden en van de politiek-stabiliseerde betekenis van deze bevolkingsgroep. Ondanks dit alles en juist ook daardoor meenden wij in het voorgaande te moeten verwachten dat de vroegere situatie en haar waardenbeleving nog doorwerkt op de huidige beroepskeuze van boerenzoons.

De overtuiging van de betekenis van het boerenberoep moge dan wel een rol spelen bij de beroepskeuze, tegelijkertijd zullen echter vele boeren inzien dat het fundament van de zo onderstreepte economische en sociale positie van de boer in gevaar is. Hierdoor kan de attitude ontstaan dat men enerzijds het boerenberoep wel aanprijst, daarbij ook denkend aan de vroegere situatie, doch anderzijds zich twijfelachtig uitlaat over de werkgelegenheid en het inkomen van dit agrarische beroep.

Behalve de structuur is ook de conjunctuur van betekenis. Lazarsfeld toont dit op sprekende wijze aan voor jongens in Keulen en Leipzig vóór de Tweede Wereldoorlog. De grafische industrie was toen in Leipzig van grotere betekenis dan in Keulen. Dit bleek ook uit de belangstelling van jongens die voor hun beroepskeuze stonden. Dit was dus de invloed van het verschil in structuur. Tevens bleek echter dat de wisselende conjunctuur een stijging en daling van de belangstelling voor de grafische industrie in beide steden tot gevolg had. De belangstelling in Leipzig bleef groter dan in Keulen, maar daalde en steeg daarna op dezelfde wijze 1). Met Lazarsfeld concludeert Wiegiersma hieruit het volgende. "Reeds in de periode dat men zich op de beroepskeuze voorbereidt, in de eerste jaren der puberteit, ondergaan de wensen dus duidelijk de vormende invloed van de uitwendige situatie" 2).

Voor de gegadigden speelt zich de conjunctuur behalve in de algemene berichtgeving vooral af op de arbeidsmarkt. "Wordt de situatie op de arbeidsmarkt zeer ongunstig dan kan voor velen het moment komen waarop men bereid is iedere mogelijkheid die zich voordoet aan te grijpen". "Als tegenhanger kan zich bij gunstige conjuncturen het geval voordoen, dat de vraag naar arbeidskrachten in bepaalde sectoren zo groot wordt, dat men met alle middelen probeert, werknemers te trekken" 3).

De gunstige economische ontwikkeling van na de oorlog, welke steeds meer een groeikarakter kreeg, in plaats van nog aan grote conjunctuurschommelingen bloot te staan, heeft de investerings- en ondernemingslust in de niet-agrarische sectoren zo aangewakkerd, dat er een chronisch tekort aan arbeidskrachten is opgetreden. Dit leidt van tijd tot tijd en vooral bij nieuwe vestigingen van industrieën tot grootscheepse wervingscampagnes, terwijl ook de grote vraag naar arbeidskrachten in het algemeen, een niet-agrarische beroepstoekomst aantrekkelijk maakt.

Het gehele samenspel van structurele en conjuncturele situatie is dus van zeer grote betekenis voor de beroepskeuze. Men kan nog zo uitgesproken wensen en aanleg hebben, de arbeidsmarkt is een essentiële schakel in het beroepskeuzeproces. Zonder vraag is aanbod en dus zelf-bepaalde beroeps-

1) Lazarsfeld, P.F.: "Jugend und Beruf", Jena, 1931, pag. 10.

2) Wiegiersma, S.: "Psychologie der beroepskeuze", Utrecht, 1961, pag. 146.

3) Idem, pag. 149.

keuze zinloos, stelt Wiegersma.

Van belang is ook de afstand tot de niet-agrarische werkgelegenheid. Krier zegt hierover "the establishment of industrial undertakings in rural districts, near areas where there are a number of agricultural workers with small incomes, will also strengthen the movement from agriculture towards industry. Information on available industrial jobs is more complete and more readily obtainable, while the fear of moving too far away does not intervene to prevent workers from leaving agriculture". 1) Regionale industrialisatie heeft dus als effect dat men meer direct geïnformeerd is over de werkgelegenheid en die werkgelegenheid tevens zo dichtbij heeft dat men niet behoeft te migreren, of meer psychologisch geformuleerd, dat men zijn eigen ruimtelijk milieu niet behoeft te verlaten.

Behalve de spreiding van industrie en dienstensector is ook de geografische ontsluiting van het platteland van belang. Zoals Maris en Rijnveld 2) opmerken betekent een gemakkelijke bereikbaarheid van nabij gelegen centra met een meer gedifferentieerde beroepsstructuur ook een verruiming van de mogelijkheden voor het vinden van een niet-agrarische werkkring. Gadourek wijst er voorts op dat een grote afstand voor sommige zoons juist ook aantrekkelijk kan zijn. "We notice that the longer the distance the worker has to go, the greater his reluctance to join the industry. As Dr. Haveman, however points out, this moving into the industrial site may also have its attractive aspects". 3) Het is inderdaad niet uitgesloten dat sommige boerenzoons en vooral zij die tegen de zin van de ouders de landbouw verlaten, een voorkeur hebben voor verafgelegen plaatsen, zodat migratie noodzakelijk is.

Ook de aanwezigheid van en de afstand tot goede opleidingsmogelijkheden en de diversiteit en niveauverschillen binnen dit geheel van opleidingsmogelijkheden is van groot belang. De sociale positie die men zich als geschoold of zelfs gestudeerd werknemer kan veroveren is immers in een aantal gevallen van grote invloed. Deze invloed kan echter slechts effectief worden wanneer door spreiding van onderwijs en door ontsluiting de gewenste opleidingen ook gemakkelijk gevolgd kunnen worden. Eventueel onder voortzetting van het thuis-meewerken, bij part-time onderwijs.

Een zeer veel omvattende factor vormen de arbeidsvoorwaarden en de arbeids- en beroepsomstandigheden in de verschillende beroepen. Onder de primaire arbeidsvoorwaarden vallen de beloning en de werktijden per dag en per week, terwijl in dit verband ook de vakantie ertoe gerekend zal worden.

De landarbeiderslonen benaderen in ons land die van overeenkomstige werknemers buiten de landbouw. Voor de boerenzoons is de beloning echter wanneer zij thuis meewerken, en ook als toekomstig boer, vaak veel lager. Zij ontvingen thuis vaak zelfs helemaal geen loon. Weliswaar zouden deze laatste zoons waarschijnlijk ook het elders verdiende loon geheel thuis moeten afdragen, doch zij kunnen als zij elders werk vinden, eventueel thuis weggaan. In ieder geval is er voor vele boerenzoons in de beloning wel een aanleiding om al dan niet pendelend in de industrie te gaan werken. Krier spreekt in dit verband van "The disparity between earnings and the work involved" 4) en het I.L.O.-rapport van "the relative wage level in agriculture". Wanneer dit relatieve inkomensniveau in de landbouw in vergelijking met de industrie te laag wordt, en 70% bedraagt, gaan volgens dit rapport veel andere overwegingen overboord en vloeien de meeste

1) Krier, H.: "Rural Manpower and industrial development", Paris, 1961, pag. 23.

2) Maris, A. en R. Rijnveld.: "Bedrijfsopvolging en beroepskeuze in land- en tuinbouw", den Haag, 1959, pag. 96.

3) Gadourek, I.: "From farm to factory", Groningen, 1960, pag. 8.

4) Krier, H. opus cit., pag. 19.

boerenzoons af. Met uitzondering wellicht van degenen die dichtbij een veilig-gestelde bedrijfsopvolging staan. Het is immers gebleken dat de boeren zelf in West-Europa pas afvloeiën wanneer het relatieve inkomensniveau minder dan 60% van het industriële loonniveau bedraagt 1).

Ook de lange en onregelmatige werktijden in de landbouw steken af bij de tijden in industrie en dienstensector. Onregelmatige werkuren ('s morgens vroeg op, vaak geen vrije avond) lange werkdagen, geen of weinig vrije weekends, weinig gelegenheid tot vakantie, onregelmatige werkverdeling over het jaar, dit alles vraagt de landbouw ook van een aankomende boer. Weliswaar komt hier gelukkig aan verbetering in, door meer planning, mechanisatie, gebruik maken van loonwerkers en van bedrijfsverzorgers, samenwerking etc., maar tot nog toe eist de landbouw iemand vrijwel geheel op en is men zelden zeker van zijn vrije tijd. De werktijden in de industrie zijn genoegzaam bekend om de grote tegenstelling met de landbouw aan ieder duidelijk te maken.

Van de primaire naar de secundaire arbeidsvoorwaarden. Deze zijn in de landbouw ook betrekkelijk ongunstig. De literatuur wijst ons met name op de onderwijsfaciliteiten in het groot-industriële bedrijfsleven, de sociale voorzieningen bij ziekte, invaliditeit en ouderdom en de promotiemogelijkheden in niet-agrarische bedrijven.

Wat de arbeidsomstandigheden betreft wijst de literatuur erop dat de voordelen volgens de boerenzoons aan de zijde van de landbouw liggen. Daar heeft men namelijk onder andere werk in de buitenlucht en in een kleine werkgroep of alleen, hoewel anderzijds het werk soms wel zwaar of vuil is. Over het algemeen ziet men in ons land de agrarische bevolking min of meer afwijzend staan tegenover industriële arbeid als soort van arbeid, "an attitude of reserve, indeed of distrust, or even hostility in rural circles as regards industrial work. Such work is criticized as closed-in, unhealthy, while from the personal point of view the landworker loses prestige in becoming the mere slave of a machine". 2)

Albarda 3) somt acht voorwaarden op waaraan volgens hem niet agrarisch werk moet voldoen, wil het de aanpassing voor ex-boeren gemakkelijk maken. Hoewel deze criteria in eerste instantie voor de H.W. Voluwe opgesteld zijn, kunnen wij met van den Broecke 4) van mening zijn, dat vele ervan ook elders gelden. Bovendien willen wij niet teveel gewicht hechten aan het feit dat de voorwaarden betrekking hebben op ex-boeren. De acht voorwaarden zijn de volgende:

- het werk moet een afwisselend karakter hebben
- men wil het gevoel hebben iets tot stand te brengen
- men wil eigen verantwoordelijkheid dragen
- men wil iedereen op het werk kennen en zelf bij de naam gekend worden
- men wil zijn eigen arbeidstempo bepalen
- men wil er eens uit kunnen lopen
- men wil in of buiten het werk extraatjes kunnen verdienen
- nachtdienst is taboe.

Aan de meeste van deze voorwaarden is in industrie en dienstensector wel te voldoen. Moeilijk is dit alleen wat betreft het eigen arbeidstempo en het er eens uit kunnen lopen. Het schijnt dus vooral de geringe bewegingsvrijheid in de industrie te zijn die moeilijkheden kan veroorzaken. Dit kan een reden zijn bij eventuele afvloeiing eerst maar eens

- 1) I.L.O.: "Why labour leaves the land". Geneva, 1960, pag. 15,16.
- 2) Krier, H.: "Rural manpower and industrial development", O.E.E.C., Paris 1961, pag. 75 (betreffende de Nederlandse verhoudingen).
- 3) Albarda, P.: "De afvloeiing van landbouwers naar niet-agrarische bedrijfstakken", Harderwijk, 1957, pag. 46-47.
- 4) Broecke, A.M. van den: "Bedrijfsopvolging in en afvloeiing van boerenzoons uit de agrarische sector", Dordrecht, 1962, pag. 20.

in de niet-strict industriële sfeer te gaan werken. Zelfs kan de zoon erdoor van afvloeiing weerhouden worden.

Een laatste belangrijke groep van arbeidsvoorwaarden in ruime zin vormen de beroepsomstandigheden, dus de omstandigheden die een beroep met zich brengt buiten de strikte werksfeer.

De wijze van wonen is een van deze beroepsomstandigheden en speciaal van betekenis voor boerenzoons die trouwplannen hebben. Omwille van een goed inkomen of om andere redenen zal men dan in een aantal gevallen wellicht geneigd zijn de landbouw vaarwel te zeggen. Doch wanneer men in de naaste omgeving geen ander werk kan vinden en in een stadswijk zou moeten gaan wonen, zal men misschien toch maar besluiten voorlopig in de landbouw te blijven. Men kan nu immers wonen in een omgeving van rust, ruimte en groen. In de stad heeft men misschien wel een meer moderne woning met wat meer comfort en het daaraan verbonden prestige, maar woont men in de meeste gevallen in flats, van alle zijden omsloten door onbekende burens, met veel lawaai en weinig groen. Men heeft er meestal ook geen tuin waarin men zelf nog wat groente kan verbouwen en zich lichamelijk ontspannen.

Wel biedt het leven in de stad ook een hogere graad van dienstverlening en comfort, meer gedifferentieerde mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding en cultuur. Vaak zal de plattelander hier echter niet bepaald behoefte aan hebben. Een ander aspect is nog het ver weg zijn van de familie, hetgeen voor de meeste plattelanders die in de stad gaan wonen een nadeel zal betekenen, maar soms ook een doorslaggevend voordeel zal zijn evenals de geringere sociale controle in de stad.

Al met al zal het stadsleven voor de meeste plattelanders, ondanks de attractieve kanten ervan, waarschijnlijk eerder een rem op de afvloeiing kunnen betekenen dan een stimulering ervan. Krier zou wel eens gelijk kunnen hebben wanneer hij stelt "the attraction of town life is relatively greater with young people" 1).

Wanneer wij nu het geheel van verschillen in primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden en arbeids- en beroepsomstandigheden overzien slaat de balans van de aantrekkelijkheid in het algemeen toch wel iets door naar de zijde van de industrie. Dit algemene beeld tast de status van de landbouw aan. Krier 2) wijst er overigens op dat dit in ons land nogal meevalt en dat de status van de landbouwbevolking slechts weinig lager is dan die van de industriebevolking. Ook Mendras 3) constateert in een onderzoek geen duidelijk opzien van de agrarische bevolking tegen de status van de industriearbeiders. Een van zijn respondenten laat hij als kenmerkend voor de mening van de agrarische bevolking in de desbetreffende streek aan het woord: "Etre ouvrier, c'est un peu se vendre. Nous, nous sommes pauvres, mais nous sommes libres. La condition ouvrière, c'est à la fois un promotion économique et une déchéance sociale". Men bedenke wel dat hier een boer aan het woord is die zijn vrijheid al heeft vastgeklonken aan zijn beroep van boer, een boerenzoon kan meer onbevooroordeeld kiezen. Schelsky kan dan ook constateren: "es sind die industriegesellschaftlichen Lebens- und Arbeitsnormen die auch in der Bauernjugend als Anspruch durchdringen und ihr das Gefühl der sozialen Benachteiligung vermitteln". 4) Ook merkt hij op dat men zich vaak tegenover anderen maar een "domme boer" voelt. Boerenzoons zien het boer-zijn vaak niet als een gekwalificeerd beroep, in tegenstelling tot de boeren zelf. Deze laatste "regard it as

1) Krier, H.: "Rural manpower and industrial development", O.E.E.C., Paris, 1961, pag. 24.

2) Krier, H.: Op. cit. pag. 21.

3) Mendras, H.: "Les paysans et la modernisation de l'agriculture". Paris, 1958, pag. 89.

4) Schelsky, H.: "Die skeptische Generation", Düsseldorf, 1963, pag. 164.

a real trade and are less sensitive than the other categories (landarbeiders en boerenzoons, scr.) to the lack of a trade qualification" 1).

De verschillen in arbeidsvoorwaarden, arbeidsomstandigheden en beroepsomstandigheden leiden dus tot wat Schelsky aanduidt als een spanningsverhouding tussen de status van landbouwer en niet-landbouwer. Het is bepaald niet uitgesloten dat een dergelijke spanningsverhouding in ons land hier en daar aanwezig is en tot afvloeiing van boerenzoons aanleiding geeft.

Evenals de overige factoren die de beroepskeuze bepalen, kunnen al de besproken arbeidsvoorwaarden en arbeids- en beroepsomstandigheden in bepaalde gevallen beslissende betekenis hebben en in het algemeen zullen zij zeker van invloed zijn.

Wij zullen thans nog een ogenblik stilstaan bij een laatste macroomstandigheid, namelijk de demografische verhoudingen. Het I.L.O.-rapport 2) wijst hier met nadruk op, waar het zegt "Three features differentiate the shift of labour out of agriculture in the Netherlands from that taking place in other western European countries - the rapid population increase, high population density and intensive land use". Deze drie factoren hangen sterk samen, de eerste veroorzaakt de tweede en deze weer de derde. "The prevalence of very small farms and the continued splitting up of holdings reflect these conditions". Daardoor ontstaan vaak bedrijfjes waarop men geen gezin meer kan onderhouden zodat zelfs een potentiële opvolger verkiest heen te gaan. In de gebieden die reeds eeuwenlang voor de markt produceren en contacten hebben met de stedelijke samenleving vindt men de bedrijfssplitsing en de kleine bedrijfjes betrekkelijk weinig. De afvloeiing is daar reeds lang een traditie, terwijl bijvoorbeeld in de zandgebieden juist de agrarische overbevolking een belangrijke oorzaak van afvloeiing is geweest.

Dan komen wij nu aan enige micro-omstandigheden. Aansluitend bij de zojuist besproken demografische omstandigheden wijden wij thans enige aandacht aan het kindertal in het ouderlijke gezin.

In de eerste plaats moet dan genoemd worden het ouderlijke bedrijf. Wanneer een jongen boer wil worden, is hij meestal aangewezen op het ouderlijke bedrijf. In veel gevallen zal de beroepskeuze afhangen van de vraag of dit bedrijf ook in de toekomst een bestaan zal opleveren, in nog meer gevallen zal echter beslissend zijn de arbeidsbehoefte van het bedrijf ten tijde van de beroepskeuze. Hierbij speelt ook het kindertal of eigenlijk het aantal broers met belangstelling voor de landbouw een belangrijke rol. Hoe groter bovendien het aantal zoons des te geringer is de kans voor elk van de zoons om het ouderlijke bedrijf over te nemen en hoe groter het aantal kinderen, des te geringer is de financiële mogelijkheid om een ander dan het ouderlijke bedrijf over te nemen of op te bouwen.

Daarmee raken wij een ander belangrijk aspect aan, namelijk de financiële situatie van het gezin. Niet alleen is deze van belang voor het overnemen of opbouwen van een ander dan het ouderlijke bedrijf, bovendien beperkt een ongunstige financiële situatie ook de beroepskeuze van de zoon. Deze zal dan namelijk ofwel zo spoedig mogelijk moeten gaan meeverdienen, ofwel zich moeten beperken tot het volgen van een weinig kostbare opleiding. Ook een veel tijd vergende opleiding die overigens niet kostbaar is, is soms ongewenst daar een bijverdienste dan uitgeslo-

1) Faisan, M., geciteerd door H. Krier: "Rural manpower and industrial development", Paris 1961, pag. 19.

2) I.L.O. "Why labour leaves the land", Geneva, 1960, pag. 74.

ten is. Er zijn vele voortgezette opleidingen die vrijwel geen kosten meebrengen. Er zijn echter niet veel goede part-time opleidingen, avondcursussen en sommige agrarische opleidingen zijn enkele van de weinige. Het niet kunnen verdienen c.q. bijverdienen door een eventueel te volgen opleiding kan daarom vaak een oorzaak zijn van beperkte beroepskeuzemogelijkheden.

Voor het al dan niet boer worden is echter vooral belangrijk de aanwezigheid van een beginkapitaal voor een landbouwbedrijf. Hierop wordt onder meer gewezen door Strauss 1) waar hij concludeert "that the ability to provide financial support to help establish the son in farming is a major factor in accounting for the choice of farming as an occupation". En in een ander onderzoek 2) constateert hij "Thus the sons who choose farming tend to come from higher income families. Also they are more likely to be sons of full-time farm owners". "These findings are probably related to the increasingly large capital accumulation needed to start farming".

Tenslotte stellen wij aan de orde de bekendheid van de betrokkene met de objectieve omstandigheden. Velen zijn niet bekend met de aard, de werkelijkheid, de veelheid, de mogelijkheden, de moeilijkheden of de toekomst van een verscheidenheid aan beroepen. Er is reeds gesproken over de gezichtskring van milieu en gezin. De individuele perceptie van de ouders en het kind is daar aan toe te voegen. Zo komt het dat de betrokkenen wel een ruw idee hebben van de conjunctuur en van de meest gevraagde beroepen, maar vooral van de aard van de mogelijke beroepen is zeer weinig bekend. De objectiviteit gaat veelal schuil achter vele opvattingen. Jaide stelt dit als volgt 3). Tussen de werkelijkheid en het kind "liegt wie ein breiter, dichter, vielfarbiger Nebel die Zwischenwelt der Vorstellungen und Meinungen die man sich über die wirkliche Berufswelt macht. Alles was sich die Berufswahler mangels erfolgreicher Unter- richtung und gründlicher Heranbildung zur Erfassung dieser Wirklichkeit denken und sagen lassen an Ratschlägen, Einschätzungen, Vermutungen, Halbwahrheiten, Vorurteilen, Verzerrungen, Einseitigkeiten, Zukunftsaussichten und Anachronismen, all das bestimmt ihre Wünsche und Entscheidungen viel intensiver als die Realität selber".

Schelsky wijst erop, dat het voor niet-specialisten zoals de ouders en het kind zelf ook steeds onmogelijk zal zijn de huidige beroepswereld voldoende te kennen. Dit is voor velen een aanleiding om bij hun oriëntatie in de beroepenwereld in plaats van te letten op de aard van de diverse beroepen, een keus te maken uit modeberoepen of voorrang te geven aan het motief veel gold te verdienen. Een andere veel toegepaste uitwijkmogelijkheid bij onvoldoende beroepenkennis is het kiezen van een bedrijf. Eenmaal opgenomen in een populair, groot, goed aangeschreven bedrijf komt men wel verder. Hier is dus eigenlijk sprake van een voor-

- 1) Strauss, M.A.: "Societal needs and personal characteristics in the choice of farm, blue collar, and white collar occupations by farmers sons" in Rural Sociology, 1964, pag. 412.
- 2) Strauss, M.A.: "Choice of farmings as an occupation" in Rural Sociology 1956, pag. 260.
- 3) Jaide, W.: "Die Berufswahl", München, 1961, pag. 134-135.

keuze die later gedifferentieerd kan worden. Op deze wijze maakt men ook zoveel mogelijk gebruik van opleidingen binnen het bedrijf, aldus Schelsky.

Jaide voegt er aan toe dat ditzelfde op soortgelijke wijze geldt voor de kennis van eigen wensen en kwaliteiten. Dus niet slechts de objectieve werkelijkheid, ook de subjectieve is vaak versluierd.

"Allerdings ähnlich wie die objektiven Gegebenheiten zumeist durch die Zwischenwelt der Meinungen über sie wirksam werden so treiben und lenken die subjektiven Motivkomponenten die Wahl überwiegend durch das Medium der halb-bewussten Impulse und der Vorstellungen über sich selbst, die der Berufswähler in sich hegt.

Dit is natuurlijk niet bij iedereen zo het geval. De kennis over zichzelf is bij velen betrekkelijk helder. Bij minder velen echter is de beroepkennis voldoende voor een op de eigenheid aansluitende keuze.¹⁾

Vooral op het platteland is lange tijd de kennis van vele niet-agrarische beroepen vaag geweest. Men keek vaak niet verder dan de directe omgeving of zelfs het eigen bedrijf. Een Franse boer vertolkt dit als volgt: "On ne connaissait rien d'autre. Donc tout naturellement on a toujours voulu être paysan. Aussi loin que l'on remonte dans le passé, on ne se rappelle pas avoir remis en question ce que la tradition familiale et sociale présentait comme une évidence: un fils succède à son père" ²⁾. Dit geldt althans voor het verleden van een aantal gebieden. Elders was men meer van alternatieven op de hoogte en in ons land tegenwoordig tot op zekere hoogte vrijwel overal. Gebrek aan inzicht in de niet-agrarische mogelijkheden en de toekomst van de landbouw speelt velen echter nog parten. Weliswaar dringt de beroepen- en de beroepskeuzevoorlichting ook door tot het platteland, doch de desbetreffende instanties worden nog weinig door boeren geraadpleegd en weten zelf ook niet altijd voldoende van de landbouw om een objectieve vergelijking mogelijk te maken.

Ook de regionale industrialisatie heeft de scala van niet-agrarische beroepen of een deel daarvan dichterbij de boerenzoon gebracht. De concrete kennis van de beroepen blijft daarbij echter gering. Wel weet men zo via bekenden vaak dat er ergens een plaats open is en behoeft men niet in het vage op avontuur te gaan. Wanneer men aangesproken wordt door wat men hoort en ziet over de niet-agrarische wereld is de kans natuurlijk groter dat men naar meer informatie gaat zoeken en ook werkelijk goed geïnformeerd geraakt. Informatie is er meestal overvloedig, maar slechts degenen die hier behoefte aan voelen, zullen deze informatie zoeken en gebruiken. Over deze betekenis van het referentiekader voor de doorstroming van informatie zegt Haller ³⁾ het volgende: "The occupational self-conception appears to be the central factor which determines the extent to which the available information is utilised to raise levels of educational and occupational aspiration. That is, the emerging non-farm occupational self-conception cannot be actualised without changes in

1) Jaide, W.: "Die Berufswahl", München, 1961, pag. 138.

2) Mendras, H.: "Les paysans et la modernisation de l'agriculture", Paris, 1958.

3) Haller, A.O.: "The occupational achievement process of farm-reared youth in urbanindustrial society", in Rural Sociology, 1960, pag. 331.

other orientations to the world of work. When a boy plans not to farm he is therefore more attentive to the requirements for success in the non-farm world". "On the other hand, the boys who see themselves as farmers-to be, simply are not attentive to the available information about requirements for success in the nonfarm occupational world".

Hiermee besluiten wij de vele in de literatuur aangetroffen achtergronden van de beroepskeuze en speciaal van de keuze tussen het wel-of-niet-boer-worden. Naast de persoon van het kind, of liever in samenspel daarmee, bleken ook de invloed van milieu en gezin en een aantal objectieve factoren hiervoor van grote betekenis te zijn. In het voorgaande hebben wij ook wel het onderscheid tussen externe en interne factoren gehanteerd. De invloed van de sociale omgeving welke door psychologen vaak als extern wordt gezien, werd door ons geplaatst als overgangsvorm tussen extern en intern, daar het kind in zijn socialisatieproces deze omgeving ook vooral als eigen, als niet-vreemd waarneemt en zich er juist in wil handhaven. Over deze in elkaar overvloeiende subjectieve en objectieve aspecten in het beroepskeuzeproces willen wij tot slot Jaide 1) aan het woord laten.

"Subjekt- und Objektseite mit ihren Vordergründen der Meinungen und Vorstellungen wollen also im Berufswahlprozess aufeinander bezogen und in Wechselwirkung gesehen werden". "Dabei mag das Gewicht einmal auf der subjektiven, dass andere Mal auf der objektiven Seite liegen. Es gibt mehr "feldgesteuerte" oder mehr "Ichgesteuerte" (Lewin) Wünsche und Entschlüsse - je nach der Spontaneität des Individuums, seinen mitmenschlichen Spielraum oder der Macht der Umstände". Dit samenstel van objectieve en subjectieve aspecten verandert bovendien gedurig van inhoud en structuur tijdens het beroepskeuzeproces. Wanneer het kind vanuit de fantasie, de wensen en de doeleinden komt tot beslissingen, kan veelal in deze laatste etappe nog een volledige verschuiving optreden in het evenwicht van bepalende factoren, omdat vaak dan pas de werkelijkheid van omstandigheden, talenten en aanleg duidelijk wordt. In het laatste stadium van het beroepskeuzeproces zijn daarom niet zelden nog voorlopige of zelfs noodoplossingen noodzakelijk, aldus Jaide.

1) Jaide, W.: "Die Berufswahl", München, 1961, pag. 138.

HOCFDSTUK V
ONDERZOEK NAAR
DE BEROEPSKEUZE VAN BOERENZOONS IN NOORDBRABANT EN FRIESLAND.

In de diverse landsdelen heeft de beroepskeuze van boerenzoons weer zijn eigen accenten. De door ons nu te onderzoeken gebieden zijn de weidegebieden in Friesland en de Noordbrabantse zand- en rivierkleigebieden. Bepaalde verschillen die betrekking hebben op de beroepskeuze vallen direct op. Wij denken daarbij bijvoorbeeld aan het feit dat in Friesland de afvloeiing uit de landbouw lange tijd veel meer normaal was dan in de zand- en rivierkleigebieden. In de meest westelijke en noordelijke delen van het land heeft men namelijk reeds eeuwenlang betrekkelijk veel contacten gehad buiten de eigen boerenkring, daar men er meer voor de markt werkte dan in de zand- en rivierkleigebieden. Momenteel is deze situatie wel sterk veranderd. Ook in Noordbrabant verlaten nu veel boerenzoons de landbouw en is de bedrijfssplitsing sterk afgeremd. Ook hier zijn de ogen open gegaan voor niet-agrarische mogelijkheden, mede door het industriepreidingsbeleid.

Resultaten van L.E.I.-onderzoekingen

De gegevens uit de eerste fase van het boerenzoonsonderzoek van het L.E.I. dat in 1962 en 1963 in beide provincies verricht werd, tonen enige verdere verschilpunten tussen deze gebieden aan. Bovendien geven zij aanleiding tot enige vermoedens omtrent de achtergronden van de beroepskeuze van boerenzoons in deze streken 1).

In alle onderzochte gebieden in Noordbrabant en Friesland is tussen 1957 en 1962/63 het percentage boerenzoons die buiten de landbouw werken toegenomen. Op de zandgebieden in beide provincies was de toeneming het sterkst, met als gevolg dat dit percentage daar thans groter is dan het percentage zoons dat in de landbouw werkte. Enige voor de hand liggende mogelijke oorzaken van deze grotere afvloeiing op zandgronden zijn de grotere noodzaak (mede als gevolg van de daling van de arbeidsbehoefte op vele bedrijven) en de grote mogelijkheden tot afvloeiing. Zeker in N.brabant is de grotere bevolkingsdruk (oftewel een groot kindertal) een factor geweest die grote afvloeiing noodzakelijk maakte. Op de zandgronden in beide provincies was door de juist daar uitgevoerde industrialisatie ook de mogelijkheid tot afvloeien groter.

Verder valt op dat de toeneming van de afvloeiing in Noordbrabant geheel veroorzaakt is door een toeneming van de afvloeiing direct na de lagere school (primaire afvloeiing). In Friesland heeft echter ook de toeneming van de afvloeiing op oudere leeftijd (secundaire afvloeiing) nog bijgedragen tot de toegenomen afvloeiing. Dit kan erop wijzen dat in het noorden de weerstanden om de landbouw te verlaten groter zijn óf dat de industrialisatie er later van betekenis is geworden dan in Noordbrabant. De tweede mogelijkheid is echter waarschijnlijker dan de eerste.

In alle gebieden was de leeftijd bij het secundair afvloeien uit de landbouw sinds 1957 lager geworden. Dit zou erop kunnen wijzen dat de nood-

1) Reeds gepubliceerd is: Bauwens, A.L.G.M., F.J. Heunks en mej. J.H.A. Tolhuizen: "Het boerenzoonsvraagstuk in de Noordbrabantse zand- en rivierkleigebieden". 's-Gravenhage, 1965.

zaak of de voordelen van afvloeien steeds duidelijker worden.

Op de bedrijven van 15 ha en meer op de zandgronden, zowel in N. brabant als in Friesland, is de noodzaak tot afvloeien nog zeer groot (Het generatiedrukcijfer is er nog 1,5 of meer). Het is niet uitgesloten dat men op deze bedrijven een grotere binding heeft met de landbouw, waarbij stands-overwegingen een rol kunnen spelen. Daarnaast zal zeker ook de grotere arbeidsbehoefte op deze bedrijven van betekenis zijn.

De resultaten van de eerste fase wijzen dus op enige factoren die de beroepskeuze vooral in deze gebieden wellicht beïnvloeden. Behalve de noodzaak uit de landbouw te verdwijnen, kunnen verder genoemd worden: de niet-agrarische werkgelegenheid, de voordelen van niet-agrarische beroepen, de weerstanden tegen de industrie, de binding aan de landbouw, standoverwegingen en de arbeidsbehoefte op het ouderlijke bedrijf.

De terreinverkenningen door N.H.H. Addens

De geschriften van N.H.H. Addens¹⁾ zijn voor ons zeer welkome terreinverkenningen die uitgangspunten leveren voor het te houden onderzoek. Meer dan uitgangspunten vormen zijn conclusies niet, daar zij gebaseerd zijn op een aantal vrij willekeurig gekozen onderzoekpersonen. De auteur stelt zich met deze bescheiden bruikbaarheid van zijn onderzoek ook tevreden. Wij hopen er vruchtbaar op voort te bouwen.

Toen Addens in 1958 en 1959 op de zuidelijke zandgronden zijn gesprekken hield met allerlei streekkenners, was daar inzake de afvloeiing uit de landbouw een grote ontwikkeling op gang gekomen. In de eerste helft van deze eeuw had men het groeiende agrarische bevolkingsoverschot nog kunnen opvangen door de vele ontginningen van woeste gebieden en door splitsing van grote bedrijven. Na de tweede wereldoorlog was dit echter praktisch niet meer mogelijk. Bovendien was de normale afvloeiing door de crisis- en oorlogsjaren gestagneerd. Reeds voor de oorlog ontstond het probleem van de "overtollige" boerenzoons. In de jaren na de oorlog werd door agrarische leiders intensief naar oplossingen gezocht. Deze dacht men eerst te vinden in emigratie, migratie naar de N.O.-polder of naar geannexeerd Duits grondgebied, en in mindere mate in niet-agrarische opleidingen. In 1947 werd het industriespreidingsbeleid aangekondigd, waarna dit weldra voor de meerderheid der betrokkenen steeds meer als de afdoende oplossing werd beschouwd. De afvloeiing uit de landbouw nam in de jaren vijftig steeds grotere omvang aan. Terwijl de oorspronkelijke oorzaak daarvan dus het gebrek aan opvolgingsmogelijkheden voor boerenzoons was, werd door deze ontwikkeling de beroepskeuze ook steeds vrijer. Door de talloze voorbeelden van afvloeiing werden steeds meer boerenzoons vrij gelaten om al dan niet in de landbouw te gaan werken. Deze grotere mate van vrijheid heeft volgens Addens weliswaar soms ook tot afvloeiing geleid. In het algemeen echter ging de boerenzoon weg omdat er geen plaats als boer voor hem was, dus uit bittere noodzaak en nauwelijks omdat de industrie hem om welke reden dan ook aantrok.

1) "Over de beroepskeuze van boerenjongeren op de zandgronden van Noord-brabant en Limburg", Arnhem, 1961.

"Over de beroepskeuze van kinderen van grotere boeren en van landarbeiders in Friesland en Groningen", 's-Gravenhage, 1961.

"Over de beroepskeuze van agrarische jongeren in de rivierkleigebieden", 's-Gravenhage, 1963.

Addens nuanceert deze algemene conclusie echter wel op diverse wijzen. De mate waarin afvloeiing plaatshad hangt namelijk ook af van de soort van boeren welke men beschouwt. Er zijn een aantal categorieën van boeren die hun zoons bijzonder graag boer maken. Zo zijn er de boeren uit de oude boerengeslachten. Vanzelfsprekend haast vinden wij bij hen gehechtheid aan en trots op hun beroep. Deze boeren vormen ook een aparte stand, waarin zij zich willen handhaven. Kan een zoon geen boer worden, dan probeert de boer hem via relaties of via een opleiding een bij de stand passende positie te geven. In vroeger jaren hebben vooral het priesterschap en het onderwijzer-worden onder andere deze functies vervuld van bij de stand passende uitwijkmogelijkheden. Waarschijnlijk zijn nu wat meer beroepen bij de stand van oude boerengeslachten passend. De binding aan de landbouw uit gehechtheid, beroepstrots en standoverwegingen zal echter bij de oude boerengeslachten thans nog wel een rem vormen op de afvloeiing, aldus Addens.

Ook de boeren die in de stroek geboren zijn, proberen hun zoons zoveel mogelijk boer te maken. Zij die van elders komen zijn mobieler en schakelen gemakkelijker om. In ontginningsgebieden geschiedt de afvloeiing dan ook het meest soepel, meent Addens.

Ook de grote boeren zijn er zeer op gesteld dat hun zoons boer worden. Inzake de beroepskeuze van hun zoons is het probleem: hoe maak in hen boer? Een kleine boer vraagt zich meer af, hoe komen zij aan de kost? Wanneer dat als boer minder goed gaat dan als arbeider, dan worden zij maar arbeider. Een aantal kleine boeren zetten hun zoons zelfs tot afvloeiing uit de landbouw aan. Dit zijn meer de kleine boeren die door afkomst of nevenberoep met één been buiten de landbouw staan.

In het bovenstaande is voor het onderscheid tussen grote en kleine boer in eerste instantie vooral van betekenis de afkomst van een grote of kleine boer. Een grote boer wiens vader een veel kleiner bedrijf had is minder gebonden aan de landbouw dan een "echte" grote boer. Omgekeerd is een kleine boer die afstamt van een grote boer in zijn houding tegenover de beroepskeuze van zijn zoons vergelijkbaar met een grote boer.

Tenslotte onderscheidt Addens nog de houding van de door hem zogenoemde "flinke" boeren. In tegenstelling tot de minder flinke boeren weten zij zonder veel gesloof goede bedrijfsresultaten te behalen. Ook zij hebben een hechte beroepsbinding en trachten vaak al hun zoons boer te maken. Wanneer geen van de zoons boer wordt is de vader meestal van het minder flinke type die het beroep voor zijn zoon onaantrekkelijk heeft gemaakt. Deze laatsten durven dan het risico van het eigen bedrijf niet meer aan en zoeken de zekerheid van een betrekking. Wanneer alle zoons boer willen worden, is dit overigens nog niet het teken van een flink boerengezin. Evengoed kan dit wijzen op onbedachtzaamheid en traditionalisme waardoor men de werkelijkheid niet onder ogen ziet.

In bepaalde, zojuist besproken, boerenmilieus tracht men dus zoveel mogelijk zoons boer te maken. Maar vaak zal zelfs in deze milieus toch gekozen moeten worden welke zoons wel en welke niet in de landbouw kunnen komen of blijven. Vroeger is het veel voorgekomen dat de oudste zoon boer werd. In andere gevallen bleven de oudere zoons niet wachten op de overneming van het bedrijf omdat zij bijvoorbeeld wilden trouwen, waardoor het de gewoonte werd dat de jongste zoon boer werd. In weer andere gevallen moesten, wanneer dan toch niet alle zoons boer konden worden, alle zoons die konden "leren" maar verdwijnen. De zoon die het minst goed kon leren kreeg de boerderij. Zo had iedereen zijn bestaan, de een met zijn opleiding, de ander met het bedrijf. Al deze gevallen worden minder frequent. Meer en meer gaat men beseffen dat er grote bekwaamheden nodig zijn voor het leiden van een landbouwbedrijf. Het wordt daarom meer regel dan uitzon-

dering dat bedrijfsopvolger wordt degene die daartoe het meest bekwaam is en er ook zin in heeft.

Bij de keuze van de opvolger wordt dus volgens Addens steeds meer op be-kwaamheden en eigen wens gelet. Een ander belangrijke factor die de be-roepskeuze op de N.Brabantse zandgronden bepaalt, wordt gevormd door de mening van belangrijke mensen uit de streek en het gedrag van als degelijk bekend staande boerenfamilies. Ook de wensen van de (toekomstige) echtgenote van boerenzoons zijn in een aantal gevallen oorzaak van het verlaten van de land-bouw.

Ten aanzien van de secundair afgevloede boerenzoons merkt Addens nog op dat ook bij hen het zoon-van-een-grote-of-kleine-boer-zijn van grote in-vloed is. De zoons van echte kleine boeren die na verloop van jaren alsnog de landbouw moesten verlaten, gingen zonder moeite naar de fabriek. De zoons van echte grote boeren maakten vaak een omweg daarheen, namelijk via aller-lei beroepen waar men nog in de streek, in de buitenlucht, een beetje in het beroep of iets dergelijks bleef. Men kan moeilijk scheiden en moeilijk wen-nen.

Laten wij vervolgens nagaan wat Addens voor de rivierkleigebieden vond. De kleine boeren zijn hier bijzonder sterk aan de zelfstandigheid gehecht. Het gezins- en bedrijfsbelang staan er dan ook centraal. Een vrije beroeps-keuze ondervindt er dus wel enige extra beperking. Verder moet worden genoemd de mogelijkheid het fruit af te splitsen van een gemengd bedrijf. Dit geeft een extra agrarische beroepsmogelijkheid die graag benut wordt.

Ook in Friesland zijn door Addens enigszins specifieke achtergronden van de afvloeiing geconstateerd. In deze provincie zijn relatief meer gro-tere bedrijven te vinden. De grote boeren hadden er tot voor kort een zeer belangrijke sociale positie. De standsgevoelens waren er sterk ontwikkeld. Men leefde sterk gereserveerd ten aanzien van kleine boeren en landarbeiders. De sterke sociale positie van de grote boeren werd in stand gehouden door een beperking van het kindertal, het mede daardoor voorkomen van be-drijfssplitsing, het ongetrouwd blijven van een deel van de "overtollige" boerenzoons en het verschaffen van een passende positie aan het overige deel van de zoons.

De sociale structuur is echter in beweging gekomen. De positie van de grote boeren in de dorpen is geleidelijk aan verzwakt als gevolg van het afvloeien van landarbeiders en een uitbreiding van de niet-agrarische bevolking. Het aantal zoons zonder belangstelling voor het ouderlijke be-drijf werd er groter doordat de standsgevoelens verzwakten. Grote boeren trachten nog wel vaak zoveel mogelijk zoons boer te maken, maar de be-roepskeuzevrijheid is toch veel groter geworden. Geen zoon die niet in hart en nieren boer is, wordt nog bedrijfsopvolger. Wanneer er slechts een zoon is, wordt deze meestal nog wel boer maar ook deze enige zoons worden steeds meer vrijgelaten. Wat de kleine boeren betreft, deze zijn veel minder aan hun beroep gebonden. Hun zoons vloeien thans in grote getale af omdat op het beroep van kleine boer, dat lang en hard werken inhoudt, nogal wordt neergezien. De verschillen tussen het al of niet afvloeien van zoons van kleine en grote boeren zijn hier volgens Addens dus wel anders dan op de N.Brabantse zandgronden, maar in grote lijnen toch wel gelijk. De zoons van grote boeren zijn wat meer op het boer zijn gericht door sterkere standsgevoelens, zowel in N.Brabant als in Friesland.

Ook de flinkheid van de boer heeft dezelfde consequenties als in het zuiden. De bekwame, enthousiaste boer wil graag zijn zoons boer hebben en door zijn voorbeeld hebben deze daar ook wel oren naar. Uit hetgeen boven werd gesteld voor de grote boeren is wel duidelijk dat ook de tegenstelling tussen de oude en jonge boerengeslachten een rol speelt bij de binding aan de landbouw, analoog aan die in Noordbrabant.

Tenslotte is in Friesland ook invloed te bemerken van het allochtoon-zijn van de boeren. De boeren in de Friese veenkoloniën zijn waarschijnlijk nog nuchterder inzake beroepskeuze dan de ontginningsboeren in Noordbrabant. Overigens zijn de boeren in de Zuidwesthoek van Friesland nog weer meer aan hun beroep gehecht dan hun collega's in de kleiweide- en de kleibouwstreek. In de Zuidwesthoek komt het steeds meer voor dat twee broers samen het ouderlijke bedrijf voortzetten.

Binnen het gezin wordt in Friesland een sterke selectie toegepast. De bedrijfsopvolger is vrijwel steeds degene die daartoe het meest bekwaam is. Dit bekwaam zijn is niet steeds gelijk aan het "kunnen leren". Andere geschiktheden en het hart-voor-de-zaak-hebben worden belangrijker geacht. Zo kan het voorkomen dat tegelijkertijd degenen die kunnen leren juist afvloeien, voor een belangrijk deel naar de universiteit en steeds meer ook wel naar semi-hogere opleidingen.

Tenslotte zij nog vermeld dat enerzijds weliswaar de vrijheid van beroepskeuze in Friesland betrekkelijk groot is, doch dat anderzijds de niet-agrarische werkgelegenheid relatief van geringe omvang en spreiding is. Wanneer Addens het goed gezien heeft zijn de achtergronden van de beroepskeuze in Friesland dus werkelijk anders dan op de Noordbrabantse zand- en rivierkleigronden. Op deze laatste schijnt de vrijheid van beroepskeuze een secundaire factor die het gevolg is van de grote noodzaak tot afvloeiing. In Friesland is de vrijheid van beroepskeuze een veel belangrijker factor achter de afvloeiing. Op de N.Brabantse zandgronden is de vrijheid meer een gevolg van de omvangrijke afvloeiing naar de industrie, in Friesland komt ze tevens voort uit veranderingen in de maatschappelijke verhoudingen en veroorzaakt zelf mede de grotere afvloeiing uit de landbouw.

In elk geval neemt de vrijheid van beroepskeuze volgens Addens in al de door hem onderzochte gebieden toe. Daardoor is het ontbreken van een bedrijf ook niet meer het enige motief om geen boer te worden. Twee andere motieven worden steeds belangrijker, namelijk het zich niet tot het boer-zijn aangetrokken voelen en het de voorkeur geven aan een andere positie.

Dat ook in Noordbrabant andere factoren dan de noodzaak van afvloeiing een rol zijn gaan spelen bij de beroepskeuze van boerenzoons zien we ook in de publikaties van Bauwens. Deze schreef ook al in 1961 dat "na verloop van enige tijd veel niet-agrarische beroepen de boerenzoon en zijn ouders aantrekkelijker zullen kunnen voorkomen dan een bestaan in de landbouw", en voorziet ook meer afvloeiing "van boerenzoons voor wie de opvolging verzeerd is" 1). En al in 1960 "Men kan thans wel zeggen dat de traditioneel bepaalde beroepskeuze doorbroken is", zelfs in die mate dat wellicht in de toekomst "niet alleen op de kleinere bedrijven, maar ook op de wat grotere niet genoeg opvolgers beschikbaar zullen zijn om de bedrijven over te nemen" 2). De oorzaak van deze nieuwe ontwikkeling ziet Bauwens vooral liggen in de groter geworden communicatie met de niet-agrarische wereld, waardoor het verschil in welvaart met deze sterker begon te spreken.

1) Bauwens, A.L.G.M.: "Het boerenzoonsvraagstuk in de Brabantse landbouw", Noordbrabant 1961, pag. 255.

2) Bauwens, A.L.G.M.: "De landbouw en de industrialisatie", Noordbrabant 1960, nr. 1.

De conclusies van Addens vormen zowel een aanvulling als een correctie op onze veronderstellingen naar aanleiding van de resultaten van het kwantitatieve onderzoek.

Wij meenden dat vooral in Noordbrabant de bevolkingsdruk, weerspiegeld in het hoge kindertal per gezin, de afvloeiing noodzakelijk maakt, terwijl op de N.Brabantse maar ook op de Friese zandgronden de industrialisatie grotere mogelijkheden tot afvloeiing gaf. Addens sluit hier in zoverre bij aan dat ook naar zijn mening vooral in Noordbrabant de bittere noodzaak de voornaamste oorzaak van afvloeien vormde, terwijl wat de niet-agrarische werkgelegenheid betreft een Friese boerenzoon zelf daar meer naar moet zoeken dan een boerenzoon in Noordbrabant. Deze gedachten zijn dus waarschijnlijk wel juist, de bevolkingsdruk en de industrialisatie behoren tot de belangrijkste factoren achter de afvloeiing. In termen van het gezin, de zoon gaat vooral de landbouw uit wanneer er weinig plaats voor hem in de landbouw is en voldoende daarbuiten.

In de nog betrekkelijk grote betekenis van de secundaire afvloeiing in Friesland meenden wij te moeten zien ofwel grotere weerstanden tegen afvloeiing, ofwel een geringere en latere industrialisatie. Waarschijnlijk is in feite een minder snel gegroeide niet-agrarische werkgelegenheid de oorzaak van de in Friesland langer van betekenis blijvende secundaire afvloeiing. Addens benadrukt namelijk dat in Friesland de jeugd betrekkelijk vrij wordt gelaten in haar beroepskeuze en meer de positie dan het beroep erop aankomt.

Voorts dachten wij naar aanleiding van de lager wordende leeftijd bij seconds afvloeien te kunnen constateren dat geleidelijk aan de boerenzoons en hun ouders steeds beter op de hoogte zijn van de noodzaak tot afvloeien of de voordelen van niet-agrarische beroepen. De conclusies van Addens wijzen op een duidelijk besepte noodzaak tot afvloeien in Noordbrabant en groot besef van de niet-agrarische beroepsaantrekkelijkheden in Friesland. In de beide provincies is door verschillende oorzaken de afvloeiing uit de landbouw waarschijnlijk een zeer normale zaak geworden.

Op de grotere bedrijven meenden wij een grotere gehechtheid aan de landbouw te moeten verwachten, gebaseerd voor een deel op standsgevoelens. Addens is het met die gedachte eens, doch wijst in dit verband ook op de boeren uit oude boerenfamilies, de boeren die in de streek zijn geboren en de flinke boeren. Bij deze twee laatste categorieën spelen waarschijnlijk de gehechtheid aan de voortzetting van de beroepstraditie van vader op zoon en de houding van de ouders tegenover het eigen beroep een belangrijke rol.

Addens wijst er verder nog op dat waarschijnlijk steeds minder niet-bekwame zoons boer worden. Behalve deze bekwaamheid zou ook de eigen wens van de zoon steeds meer gewicht gaan krijgen, voorlopig beide vooral in Friesland.

SAMENVATTING

In de voorafgaande hoofdstukken is een groot aantal factoren aan het licht getreden welke waarschijnlijk van invloed zijn op de beroepskeuze en meer in het bijzonder op het al-of-niet-boer-willen-worden van boerenzoons.

In de eerste plaats is erop gewezen, dat de precisering van de beroepskeuze in het algemeen geleidelijk aan toeneemt met de leeftijd. Een jongen van 18 jaar heeft meestal een meer definitieve keus gedaan dan een van 12 jaar, terwijl een jongen van 15 jaar wat deze zekerheid betreft een tussenpositie in zal nemen.

Wat de aanleg van de zoon betreft is gewezen op de betekenis van lichamelijke capaciteiten, psychische neigingen en geestelijke capaciteiten.

Verder kunnen bepaalde waardencomplexen die in het sociale milieu en in het ouderlijke gezin, mede als onderdeel van dit milieu, opgeld doen de beroepskeuze sterk beïnvloeden. Dit kunnen al dan niet reële "boerenwaarden" zijn of moderne waarden zoals de sociale stijging.

Aangaande de invloed uit het gezin werd genoemd het beroep van de vader en de houding van de ouders daar tegenover. Verder de waarden die in het gezin nagestreefd worden met name eventueel de beroeps- en bedrijfstraditie. Vervolgens de steun en voorlichting door de ouders bij de keuze en de background support bij het volgen van een opleiding en tenslotte de eventuele dwang of pressie.

Als overige eventuele sociale invloeden werden genoemd de religie, de streek en een aantal personen en instanties buiten het gezin.

Veel plaats werd ook ingeruimd voor de omstandigheden. Voorzover deze zich voordoen in maatschappij of streek werden deze genoemd de macro-omstandigheden. Hiertoe werden gerekend de economische structuur en de conjunctuur in onderling verband en de toekomstverwachtingen daarover. Voorts de afstand tot de werkgelegenheid, de opleidingsmogelijkheden, de arbeidsvoorwaarden en arbeids- en beroepsomstandigheden in de verschillende beroepen en de status van het beroep die daarmee samenhangt en tenslotte de agrarische bevolkingsdruk in een streek.

Als micro-omstandigheden werden genoemd de arbeidsbehoefte op het ouderlijke bedrijf, de financiële middelen en de bekendheid met de mogelijkheden en de moeilijkheden van de verschillende beroepen.

Met name in de beide onderzoekgebieden bleken verder nog van belang te zijn, de sociale en regionale afkomst van de boer, in zoverre deze zijn gehechtheid aan het boerenberoep mede bepalen; bovendien de bedrijfsgrootte en het niveau van bedrijfsvoering en wat de zoons betreft hun ancienniteit in het gezin.

Wij zullen tenslotte de in de literatuur naar voren gebrachte factoren nog eens puntsgewijs samenvatten, teneinde een overzicht te verkrijgen van de achtergronden van het al-of-niet-boer-worden van boerenzoons.

I Beschikbaarheid van bedrijven of grond

Naarmate het aantal zoons per boerengezin groter is en de mogelijkheden om bedrijven of grond over te nemen volgens het bedrijfshoofd geringer zijn, verlaten meer zoons de landbouw.

II Toekomst van landbouw en eigen bedrijf

Naarmate in het boerengezin de toekomst van de landbouw en van het eigen bedrijf ongunstiger wordt ingezien, verlaten meer zoons de landbouw.

III Niet-agrarische werkgelegenheid

Naarmate de niet-agrarische werkgelegenheid in een gebied groter is of bij de daar wonende boerengezinnen beter bekend is, verlaten meer zoons de landbouw.

IV Toekomstige niet-agrarische werkgelegenheid

Naarmate in het boerengezin de toekomstige omvang van de niet-agrarische werkgelegenheid groter wordt geacht, verlaten meer zoons de landbouw.

V Arbeidsvoorwaarden e.d.

Naarmate de niet-agrarische arbeidsvoorwaarden en arbeids- en beroepsomstandigheden gunstiger zijn of in het boerengezin gunstiger worden beoordeeld, verlaten meer zoons de landbouw.

VI Gehechtheid aan beroep, bedrijf en stand

Naarmate de ouders minder exclusieve waarde toekennen aan het boerenberoep, de zelfstandigheid, de beroepstraditie, het eigen bedrijf en de boerenstand, verlaten meer zoons de landbouw.

VII Beroepshouding, bedrijfsvoering en bedrijfsuitkomsten

Naarmate de beroepshouding van de boeren minder positief, hun niveau van bedrijfsvoering lager en hun bedrijfsuitkomsten geringer zijn, verlaten meer zoons de landbouw.

VIII Mogelijkheden tot studie

Naarmate de capaciteiten, de mogelijkheden en de stimulering, tot het volgen van een opleiding groter zijn, verlaten meer zoons de landbouw.

IX Bekwaamheden voor boerenberoep

Naarmate volgens de ouders de bekwaamheden en belangstelling voor het boerenberoep geringer zijn, verlaten meer zoons de landbouw.

X Overwegende invloed door de ouders

In een aantal gevallen bewerkstelligen de ouders door bewuste of onbewuste beïnvloeding dat een of meer van hun zoons van hun eigen al dan niet bewuste wens om de landbouw te verlaten afzien, naarmate daarentegen tijdens gesprekken in het boerengezin de diverse beroepsmogelijkheden meer zijn overwogen doen meer zoons een bewuste eigen keuze, waardoor meer zoons de landbouw verlaten.

XI Invloed door derden

Naarmate minder familieleden en vrienden in de landbouw werken en het oordeel van vooraanstaande personen in de gemeente over het boerworden minder gunstig is, verlaten meer zoons de landbouw.

XII Invloed door voorlichting en massacommunicatie

Naarmate in de boerengezinnen meer gebruik wordt gemaakt van beroepskeuze en beroepenvoorlichting en van massacommunicatiemiddelen, verlaten meer zoons de landbouw.

In de tweede fase van het boerenzoonsonderzoek van de afdeling Streekonderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut zal worden nagegaan óf en in welke mate en in welk onderling verband de hierboven genoemde punten invloed uitoefenen op het al-of-niet-boer-worden van boerenzoons in twee Nederlandse gebieden. Zij moeten dan ook behalve als voorlopige conclusies, tevens gezien worden als te verifiëren hypothesen.

Daarom komen enkele mogelijke factoren niet in bovenstaande punten voor, zij leenden zich niet voor ons boerenzoonsonderzoek. Zo vindt men daarin niets vermeld over het procesmatige karakter van de beroepskeuze. Het gaat in het komende onderzoek voorlopig om vaststelling van de gedurende dit proces werkzame factoren. De leeftijd van de zoon zal wel een van de variabelen vormen, maar een bewuste sequentieanalyse van leeftijdscategorieën is nagelaten.

De psychische neigingen en karaktereigenschappen van de zoons worden ook niet onderzocht; dit vereist een te specialistische aanpak voor dit toegepaste onderzoek. Het beroep van de vader is niet van toepassing daar het alleen om boerenzoons gaat.

De overige factoren worden allen in het onderzoek betrokken. De religie, de streek en de ancienniteit van de zoon en het gezin vindt men in bovenstaande hypothesen niet terug. Wel zullen deze als variabelen in het onderzoek worden opgenomen en op hun eventuele betekenis getoetst worden.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

1. Addens, N.H.H. 1961 "Over de beroepskeuze van boerenjongeren op de zandgronden van Noordbrabant en Limburg", Arnhem.
2. Addens, N.H.H. 1961 "Over de beroepskeuze van kinderen van grotere boeren en landarbeiders in Friesland en Groningen", 's-Gravenhage.
3. Addens, N.H.H. 1963 "Over de beroepskeuze van agrarische jongeren in de rivierkleigebieden", 's-Gravenhage.
4. Albarda, P. 1957 "De afvloeiing van landbouwers naar niet-agrarische bedrijfstakken", Harderwijk.
5. Bauwens, A.L.G.M. 1960 "De landbouw en de industrialisatie", "Noordbrabant", nr. 1.
6. Bauwens, A.L.G.M. 1961 "Het boerenzoonsvraagstuk in de Brabantse landbouw", "Noordbrabant", jaargang 5, pag. 247-259.
7. Bauwens, A.L.G.M., F.J. Heunks en Mej. J.H.A. Tolhuizen 1965 "Het boerenzoonsvraagstuk in de Noordbrabantse zand- en rivierkleigebieden", 's-Gravenhage.
8. Berdie, R.F. 1944 "Factors related to vocational interests", Psychological Bulletin No. 41, pag. 137-157.
9. Blanckenburg, P. von 1959 "Die Berufsbejahung in der Landwirtschaft", Ber. über Landw. No. 37.
10. Blanckenburg, P. von 1962 "Einführung in die Agrarsoziologie", Stuttgart.
11. Broecke, A.M. van den 1962 "Bedrijfsopvolging in en afvloeiing van boerenzoons uit de agrarische sector", Dordrecht.
12. Burchinal, L.G. 1962 "Career choices of rural youth in a changing society", Minnesota.
13. Cordelier, Suz. 1957 "Les adolescents face à leur avenir", Paris.
14. Dekker, K.M. 1963 "Selectie bij afvloeiing uit de landbouw", in "Landbouw en platteland in een stroomversnelling", Haarlem, pag. 95-100.
15. Drenth, P.J.D. 1960 "Een onderzoek naar de motieven bij het kiezen van een beroep", Amsterdam.
16. Gadourek, I. 1960 "From farm to factory", Groningen.
17. Ginzberg, E. e.a. 1946 "Occupational Choice", New York.
18. Haan, D.J. de e.a. 1961 "Zaanse jongens en schoolkeuze", Zaandam.

19. Haller, A.O. 1960 "The occupational achievement process of farm reared youth in urban-industrial society", Rural Sociology, Vol. 25, pag. 321-333.
20. Intern. Labour Office 1960 "Why labour leaves the land", Geneva.
21. In 't Veld-Langeveld, H.M. 1964 "Arbeidsvoorziening en beroepskeuze", Utrecht.
22. Jaide, W. 1961 "Die Berufswahl", München.
23. Kaldor, D.R. a.o. 1962 "Occupational Plans of Iowa farm boys", Ames Iowa.
24. Kötter, H. 1963 "Die Veränderung der gesellschaftlichen Situation", in Anpassung der Landwirtschaft an die veränderten ökonomische Bedingungen, Ber. über Landw. No. 176, Sonderheft, pag. 10 e.v.
25. Krier, H. 1961 "Rural Manpower and industrial development", Paris.
26. Lazarsfeld, P.F. e.a. 1931 "Jugend und Beruf", Jena.
27. Maris, A. en R. Rijnveld 1959 "Bedrijfsopvolging en beroepskeuze in land- en tuinbouw", 's-Gravenhage.
28. Matthijsen, M.A.J.M. en Th. A. Schouten 1960 "Van beroepscontinuïteit naar beroeps-mobiliteit", 's-Gravenhage.
29. Meadow, L. 1955 "Toward a theory of vocational choice", Journ. of Couns. Psych. No. 2, pag. 11 e.v.
30. Mendras, H. 1958 "Les paysans et la modernisation de l'agriculture", Paris.
31. Payne, R. 1956 "Development of occupational and migration expectations", Rural Sociology, Vol. 21, pag. 117-125.
32. Priebe, H. 1954 "Wer wird die Scheunen füllen?", Düsseldorf.
33. Rijnveld, R. 1953 "Beroepskeuzevoorlichting op het platteland", Mens en Maatschappij No. 38, pag. 219-226.
34. Schelsky, H. 1963 "Die skeptische Generation", Düsseldorf.
35. Schwarzweller, H.K. 1959 "Value orientations in educational and occupational choice", Rural Sociology, Vol. 24, pag. 246-256.
36. Slocum, W.L. 1959 "Some sociological aspects of occupational choice", The Amer. Journ. of Econ. and Sociol. No. 18, pag. 141 e.v.
37. Small, L. 1953 "Personality determinants of vocational choice", Psychol. Monogr., 67, No. 1.

38. Smulders, G.W.A. 1948 "Het jonge-boerenvraagstuk in verband met industrialisatie en beroepskeuze", Tilburg.
39. Snijders, J. Th. 1960 "Jeugd, school en beroep", Haarlem
40. Strauss, M.A. 1960 "Choice of farming as an occupation", Rural sociology, Vol. 21, pag. 257-266.
41. Strauss, M.A. 1964 "Societal needs and personal characteristics in the choice of farm, blue-collar and white-collar occupations by farmers' sons", Rural Sociology, Vol. 29, pag. 408-425.
42. Super, D. e.a. 1957 "Vocational Development, a framework for research", New York.
43. Wiegersma, S. 1957 "De betekenis van belangstelling en motivering van de beroepskeuze", Tijdschrift voor studie- en beroepsoriëntering No. 4, pag. 1-12.
44. Wiegersma, S. 1959 "Interesse en schoolkeuze", Londen.
45. Wiegersma, S. 1961 "Psychologie der beroepskeuze", Utrecht.